مەسعوود محەمەد

مرۆڤ
و
دەوروبەر

مرۆڤ و دەوروبەر

مەسعوود محەمەد

ئەم کتێبە سێ بەرگە:
- بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم،
  ساڵی ١٩٧٧، لە بەغدا، لەلایەن «کۆڕی زانیاری کورد» ەوە بڵاو کراوەتەوە.
- بەرگی دوەم، چاپی یەکەم،
  ساڵی ١٩٨٤، لە بەغدا، لەلایەن «کۆڕی زانیاری عیراق» ەوە بڵاو کراوەتەوە.
- بەرگی یەکەم، دوەم و سێیەم، بەسەر یەکەوە،
  ساڵی ١٩٩٩، لە سوێد، لەلایەن «کتێبی ئەرزان» ـەوە بڵاو کراوەتەوە.

کتێبی ئەرزان

سوێد ١٩٩٩

مرۆڤ و دەوروبەر

-بەرگی یەکەم-

لە بەرگی یەکەمی کتێبی ***حاجی قادری کۆیی*** کاتێک خەریکی توێژینەوە لە بارەی چەندوچۆنی گوێزانەوەی حاجی لە ژیانی لادێوە بۆ شارستان بووم، سەرنجی خۆم و خوێنەرم بۆ ئەو ڕاستییە ڕاکێشا کە دیوانی حاجی لەچاو دیوانی نالی دیاردەی گوڵ و گیا و دەشت و دەری کەم ڕەنگە، هەر دەڵێی حاجی لە زوویێکەوە ژیانی دەشت و دەری بەجێ هێشتبێت و مەودای چەسپانی وێنەی ئەو ژیانەی لە دڵ و بیر و فکری خۆیدا دەست نەکەوتبێت، بۆیەیە لە شیعری حاجی قادر هەر بایی دەنگ دانەوەی گوڵ و گیا لە شیعری شاعیرێکی شارستاندا گوێبیستی ئەو دەنگە دەبین بە پێچەوانەی حاڵەتی دیاردەی گوڵ و گیا و دەشت و دەر لە شیعری نالیدا کەوا هەتا بڵێی دیاردەیێکی دەوڵەمەند و بەبنج و ڕەسەنە، لەوە دەوەشێتەوە نالی سەرلەبەری ژیانی ساوایی و منداڵی خۆی لە نێوان گوڵ و گیا و ئاژەڵی دەشت و دەردا ڕابواردبێت.

وەک دەبینیت، ئەم بەیەکدی گرتنەی دیوانی حاجی و نالی بایەخێکی زۆری داوە بە کارتێکردنی دەوروبەر لە دەروون و خەیاڵی شاعیر: لە ڕواڵەتدا وا ڕادەگەیەنێت کە شاعیر (یاخود مرۆڤ بە تێکڕایی) بەندەیێکی ملکەچە بۆ دەوروبەری ماددی، ئەو گوتەیەش بەڕاست دەگێڕێ کە دەڵێ شاعیر و ئەدیب و هونەرمەند «ئاوێنەی واقیع» ن. لێرەدا پێویستم زانی دەستی «ڤیتۆ» ی بیروباوەڕی خۆم لە ئاست ئەم بۆچوونە هەڵبڕم چونکە لە ڕاستیدا بۆچوونەکە بەشێکی یەکجار گەورەی کاریگەرایەتیی ئادەمیزادی هەستیاری خاوەن ئیرادە و هۆش و سەدان تایبەتی سەر بە مرۆڤایەتی دەداتەوە بە ماددەی سارد و سڕی مردوو.

من کە دەڵێم دەستی ڤیتۆ هەڵدەبڕم، بە ڕواڵەت ناڕەزامەندی بەرانبەر گوتەی خۆم دەردەبڕم چونکە بۆچوونەکە هی خۆم بوو، بە یەکدی گرتنەکەش هەروەها: بەڵام لە واقیعدا ڤیتۆکە بەر خۆم ناکەوێت چونکە هەر ئێستاکە لەو رووپەڕانەی لێرە بە دواوە دەیانخوێنیتەوە ئەم ڕاستییەت بۆ ڕوون دەبێتەوە؛ ئەوەی ڤیتۆی بەردەکەوێت بەرەیێکی فرەوانی خاوەن لێکدانەوە و شی کردنەوەی ماددین کە هەر لەوانەوە و بیر کردنەوەیانەوە بە خێرایی گومانی کزکردنەوەی «دەوری مرۆڤ» لەو تەرزە بەیەکدی گرتنەی دیوانی حاجی و نالی دەکرێ، چونکە دەمێکە بە هۆی کەڵەکە کردنی ئەو بیروباوەڕەی دەوروبەر بەسەر مرۆڤدا زاڵ دەکات زیهنی خەڵق ئامادە بوە بۆ ئەوەی هەموو جۆرە شی کردنەوەیەکی ماددی بداتەوە پاڵ بێدەسەڵاتی مرۆڤ و زاڵ بوونی ماددە.

من لەگەڵ ئەوەدا کە هیچ لاریم نییە لە گرنگی و بایەخی ماددە و دەوروبەر و هەڵکەوت و ڕووداو...

هتاد لە ژیانی مرۆڤ و بەرەوپێش چوونی کۆمەڵایەتی و بزووتنەوەی مێژوو و هەموو ئەو لایەنانەی پێوەندییان بە مرۆڤەوە هەیە، دەمەوێ لە هەمان کاتدا بڕوای بێسنوور و لەحەدبەدەر بە «مادده» و کاریگەرایەتی مادده نەکێشێتەوە سەر دزینەوەی کاریگەرایەتی و خالقیەتی «مرۆڤ» بۆ مادده کە دەزانین مرۆڤ سەرەڕای ماددەبوونی لەش و ئەندامەکانی، گیان و هۆش و ئیرادەشی هەیە کە ئەمانە لە ماددەی مردوو و دەوروبەری شەختەکردوودا پەیدا نین، ئەمەش ڕاستییێکی هێندە سەرەتایی و بنچییە لە خوێندنەوەی دەفتەری کۆمەڵایەتیدا، ئەگەر تێ نەخوێندرێتەوە وەک ئەوە دەبێ کە بێ فێربوونی ئەلفوبێ بمانەوێ فێری خوێندنەوە ببین. من کەیفم بە مادده دێت خزمەتکاری مرۆڤ بێت؛ هەرچەند نەشمەوێ ئەم مەیلەم لە خۆڕایی و بێ وردبوونەوە و هەڵسەنگاندن خزمەتکاری مادده و ئاغایەتی مرۆڤ بکات بە دەستووری کۆمەڵایەتی و مێژوو، هەرگیز ڕێ بە خۆم نادەم لە کەسیش ناسەلمێنم نەخشەکێشانی کۆمەڵایەتی و مێژوو لە ڕێی بیرکردنەوەی ماددییەوە بە شێوەیەک بێ ڕاستییان سەرەوبن بکات. دیاریشە گەورەترین سەرەوبن کردن لەم مەیدانەدا کڕنووبردنە بە مرۆڤی زیندووی هەستیاری خاوەن ئیرادە بۆ بەر ماددەی ڕەق و تەق.

من لەم باسەدا سەیرم بەوە دێتەوە کە دەبینم ئەو خاوەن بیروڕایانەی مرۆڤ بۆ مادده نزم دەکەنەوە بە خۆیان دەڵێن مرۆڤدۆست و ڕابەر و شۆڕشگێڕ. واشدەزانن داڕنینی بەرگی خالقیەت و داهێنەرایەتی و کاریگەرایەتی لە مرۆڤ و بەخشینی ئەو بەرگە بە ماددەی مردوو پتەوترکردنی بناخەی فەلسەفەی ماتیریالیستە کە هەر بەلای خودی خۆیانەوە بنەمای خێر و خۆشی و بەرەوپێش چوونی مرۆڤە.

بەڕاستی ئەم تەرزە تێفکرینە وەک ئەوەیە کەیفمان بە بێهێزی چاوی مرۆڤ بێت بۆ خاتری بەرزبوونەوەی نرخی عەینەگ. دەزانم ئەو خاوەن بیرانەی کە هێزی فەلسەفەی ماددی لە زاڵ بوونی تەئسیری مادده بەسەر مرۆڤدا دەبینن ناتوانن و ناشوێرن، بگرە بە خەیاڵیشیاندا نایەت عەینەگ و چاوی مرۆڤ بخەنە دووتای تەرازووی نرخاندن و بایەخ پێدانەوە، چونکە دیارە لەم حاڵەتەدا بەیەکتر گرتنەکە و هەڵسەنگاندنەکە هێند ناقۆڵا و کاڵ و کرچە بە هیچ زڕە تەئویلێکیش ناچێتەوە سەر حیسابی مرۆڤدۆستی و ڕابەرایەتی و شۆڕشگێڕایەتی، بەڵام ئەوانیش لە خۆیانەوە نەسەلمێنن، دەقی تیۆرییەکەیان و ڕاگەیاندنەکان و ئەنجامە فکرییەکانی ئەو تیۆرییە بەناچاری دەمانبەنەوە بۆ لای زاڵ کردنی عەینەگ بەسەر چاودا، دان نەهێنانی خاوەن تیۆرییەکانیش بەو ئەنجامە ناقۆڵایە هەڵاتنێکیی کۆڵ دەرانە، بگرە ترسنۆکانەیە، لە ئاکامی ئەو پێشەکیانەی ئەوان بەسەرچاوەی گەش و پڕ تەوژمی تیۆرییەکەیانی دادەنێن: بیروباوەڕ و فەلسەفەیێک کە لە سەرەتای ڕسکان و شیرازەهۆن بوونیەوە پرشنگی بەڵێنەکانی ڕابەرایەتیی خۆی بەرەو ڕووکارێک دەهاوێژێت و مژدەی چاکە و ڕاستیی ئەو ڕووکارەمان پێ دەدات، لێی ناسەلمێندرێت هەر جارە بە بەهانەیێک چاومان لە نەهاتنە دیی ئەو بەڵێنانەی بنووسێنێت یاخود خۆی بدزێتەوە لە ئاکامی ئەو پێشەکییە فکرییانەی هەڵی نابوون بۆ دەرخستنی ڕاستی و نهێنی شتان.

ئێمە لە مەیدانی فکر و فەلسەفەدا ئەو بەردەدامەیە نین کە دامەزانان بە پێی فەندی یارییەکە جێگۆڕکێی پێ دەکەن بەردەکەش هەست بە خۆی و بە جێگۆڕکێیەکە ناکات. ئێمە مرۆڤین لە بیرمانە چیمان پێ گوتراوە، دواتریش کە لێمان داوا کرا مێشکی خۆمان داخەین لە ئاکامی چاوەڕوان کراوی

ئەوەی گوتراوە دەبێ توند دەست لە هۆش و زانین و بیرکردنەوەمان گیر بکەین و ڕێ نەدەین لێمانی بدزنەوە. هەروەها کە شتێک ڕووی دا دژی ئەو بەڵێنانەی پێمان ڕاگەیێندرابوو دەبێ لێی بپرسینەوە و نەشهێڵین بە چاوبەستەکێ و بەرگ تێ هەڵکێشان زەرد و سوور و ڕەش و سپیمان لێ تێکەڵ بکەن و نوختەی ڕەخنەکەمان بە فەندی زارقەڵەبالغی تێ ببەن.

برنارد شۆ لە ئامۆژگارییێکدا بە قوتابیی زانکۆکانی بەریتانیای گوت، ئاگاداری خۆیان بن لەوەدا مامۆستاکانیان عەقڵیان لێ بستێنن و چی دەیانەوێ پێیان بسەلمێنن. ئێمەش ئەگەر بتوانین وەیا بوێرین دەست لە هۆشی خۆمان گیر بکەین لە بەشێکی زۆری ئەو فروفێڵەی لێمان دەکرێت ڕزگار دەبین، زۆر کەسیش لەوانەی بە هۆی گاڵتە بە هۆشی خەلق کردن دەبنە ڕابەری پەنجەنیشان وەک ئەو شێخەیان لێ بەسەر دێت کەوا کەرامەتەکانی بە درۆ دەخرێنەوە. هەروەک کە شێخێکی تەریقەت خەبەری ڕابوونی قیامەتی لە ماوەیێکی نزیکدا بە خەڵق ڕاگەیاند و قیامەتیش دانەهات دەبێ لە شێخایەتی بخرێت و تەئویل و بەهانەی لەو زرە درۆیەدا لێ نەسەلمێندرێت هەروەهاش کە خاوەن بیروباوەڕێکی فەلسەفی دەوری «مادده» ی زاڵ کرد بەسەر دەوری «مرۆڤ» دا و دواتر ویستی لە ئەنجامە ناقۆڵاکانی ئەو ڕایەی هەڵێت دەبێ توند یەخەی بگیرێت و ڕووبەڕووی ئەو ئەنجامە ناقۆڵایانە بکرێت و لەسەر خۆی و بیروباوەڕەکەی حیساب بکرێت، من و تۆ و خەڵقی تریش لە بەندی قسە قەڵەوەکان و عەوام خەڵەتێنەکانی ڕەها ببین.

هەڵبەت خۆ دانووساندنمان لەوەی خاوەن فەلسەفەکان دەیڵێن هەر لەو مەیدانە بەرتەسکەی «پێشەکیی و ئەنجام» ی نەزەریەکانیان کاریگەر نابێت، بەڵکوو لە هەموو مەیدانەکانی کۆمەڵایەتی و بەرەوپێش چوون و خەبات و هونەر و ئەدەب و زانست و... هتاد نەک هەر کاریگەر بگرە لە پێویستیش پێویستترە چونکە من و تۆ و ئەوانەی پێڕەوی فەرمانی غەیر دەکەین بەڵگەی مرۆڤایەتی و ڕێز لە خۆنان و بەخۆ نازینمان لەو هەڵوەستانەدایە کە تێیدا ئازاد و ئازاین و بایی ڕازی بوون و ڕازی نەبوون ئیرادەمان دەپارێزین. من هەر وەک ناڕاحەتم لەوەدا کە دەبینم ملیۆنانی خەڵق دەست بەستراو و بێئیرادەن لە ئاست ئەو مۆدێلە جلکانەی کە مۆدەسازان بەسەر زەوق و باخەڵیاندا دەیانسەپێنن و وەک بووکەشووشە پەڕۆیان تێ دەئاڵێنن، وەها و پتریش ناڕاحەت دەبم کە دەبینم ئاپۆرەی ڕۆشنبیران و شۆڕشگێڕان و خەباتکەران و ئەدیبان و هونەرکاران بەدەست خاوەن فەلسەفانەوە وەک قوڕەچەورە (طین صناعي) یان لێ دێت و هەر ساتە بە پێی ئاواز گۆڕی ئەو فەلسەفانە ئەوانیش کورتتر و درێژتر و پانتر و باریکتر و سوورتر و سپیتر و «هەموشت» تر دەبنەوە و لە بارێکەوە بۆ بارێکی تر ناناسرێنەوە. من هەرگیز پێت ناڵێم قەناعەت بە هیچ کەس و هیچ شتێک مەهێنە، من دەڵێم حورمەتی «قەناعەت» ت بگرە بەوەدا کە هەڵمەت ببەیتە سەر ئەو چەوت و چوێرییەی لەو فەلسەفەیەدا دەیدۆزیتەوە کە کردووتە بە نێرتکی قەناعەتت... من دەڵێم مەبە دەروێشی فەلسەفەی ئاخەلێوەی صەدەی بیستەم. هەر ئەم زێدە پەرۆشەم بۆ قودسیەتی بیروباوەڕی ئازاد بوو گێڕامیەوە سەر لێکدانەوەکەی خۆم تاکوو گومانی کز کردنەوەی دەوری خالقیەت و خوازی مرۆڤی لێ بتەکێنمەوە.

ئەم تێبینییەی ترسی «کزکردنەوەی دەوری مرۆڤ» لەو بەیەکدی گرتنەی دیوانی حاجی و نالی

یەکسەر قەڵەمی پێ هەڵەنگاوتم لە باسی حاجی و بایدامەوە لای روون کردنەوەی راستی مەسەلەی کارتێکردن و کارتێکرانی نێوانی مرۆڤ و مادده بەو جۆرەی کە خۆم باوەڕی پێ دەکەم. کاتێک لەو روون کردنەوەیە بوومەوە دیتم دەوری ٨٠ لاپەڕەیێکی گرتۆتەوە، لەبەر ئەمە ناچار بووم لە باسەکەی حاجی قادری دەربهاوێژم، بەڵام هەر لە کتێبەکەی ***حاجی قادری کۆیی*** و لەژێر ناونیشانی «لاباسێکی گرنگ» لە لاپەڕە ١٥٦ەوە بە چەند لاپەڕەیێک چۆنیەتی مەسەلەکەم باس کرد و نموونەیێکی نووسینەکەشم خستە بەرچاوی خوێنەرانەوە لە کۆتاییشدا بەڵێنم دا زوو بەزوو نووسینەکە بڵاو بکەمەوە بە مەرجێک «هیچ بەرهەڵستێکی لە خۆم بەهێزتر نەیێ و دەستم بگرێ».

نووسینەکە هی سەرەتاکانی ١٩٧٢ ـە بەڵام بەرگی یەکەمی کتێبەکەی ***حاجی قادری کۆیی*** لەبەر نەبوونی دەرفەتی لەچاپ دانی وەخرا تاکوو لە ڕۆژی ١٩٧٣/١١/٢٩بە بۆنەی هەڵگرتنی پەردە لەسەر پەیکەری حاجی لە کۆیێ بڵاو کرایەوە. ئەوەی «لاباسێکی گرنگ» یش ئیشارەی بۆ کرد مایەوە تا ئێمرۆ، ڕێی بڵاوبوونەوەی بەرنەکەوتوە، ئێستاکەش کە بڵاو دەبێتەوە نۆرەبڕی لە بەرگی چوارەمی کتێبی ***حاجی قادری کۆیی*** دەکات.

دەبێ بڵێم بەو دواییە کە هاتمە سەر پاکنووس کردن و ئامادە کردنی باسەکە بۆ لەچاپدان، بەپێی داخوازی ڕوون کردنەوەی بابەتی لێکدانەوە، ڕووداو و بەسەرهات و وردە لێکۆڵینەوەی تازەشی تێ کەوتوە، ناوناوە بیروباوەڕی دیکەشم تێ چێن کردوە کە هەر هی خۆم بوون بەڵام ڕێکەوت دەرفەتی دەربڕینیانی نەدابوومێ. ئەم هۆیانە وایان کرد نووسینەکە لەبەر یەک بکشێتەوە و گەلێک پتر لە ٨٠ لاپەڕە پڕ بکاتەوە هەرچەند بەشێکی کەمی لێکدانەوە و بڕوا و بیروڕا و فکری خۆمم لە مەیدانی گوریس کێشەکێی «مادده و مرۆڤ – سروشت و هۆش» خستۆتە نێو ئامێزی ئەو لاپەڕانەوە.

وا باش دەزانم بۆ پتر ڕوون کردنەوەی سەرچاوەی ئەو بابەتەی کەوتە ژێر عینوانی «لاباسێکی گرنگ» چەند لاپەڕەیێکی بەرگی یەکەمی کتێبی ***حاجی قادری کۆیی*** کە پێوەندی بە کردنەوەی دەرگەی ئەو لاباسەوە هەیە لێرەدا بنووسمەوە ئەوجار یەکسەر لاباسەکەی بە دوادا بنووسم.

لە پاش لێکۆڵینەوە لە جێگە و ساڵی هاتنە دنیای حاجی قادر دێمە سەر لێکدانەوەیێکی یەکجار تایبەتی خۆم بە دەوری لێکۆڵینەکەوە. ئەو لێکدانەوەیە لە سەرەتاکانی لاپەڕە ١٤٩ی کتێبەکەوە دەست پێ دەکات بەم شێوەیەی وا لێرەدا بۆ خوێنەری دەنووسمەوە:

«ئەمانەی خستمنە بەرچاوی خوێنەر سەرجوملەی گوتە و بیروڕای جیاجیایە دەربارەی ساڵ و جێگەی لەدایک بوون و کاتی هاتنی حاجی قادر بۆ کۆیێ. قسەیێکی تایبەتی خۆم ماوە، وەک تێبینی، لەبارەی ئەو ساڵەی هاتنی حاجی بۆ کۆیێ، لە پێشتر ئیشارەم بۆ کرد و ناوم نا بەڵگەی زیهنی. قسەکەم لە بنەڕەتدا لەسەر تەواتور هەڵ دەستێ بەڵام بەڵگەکەی زیهنی، وەک داروەکاز، باڵای لەرزۆکی ئەم قسەیەم ڕاست ڕادەگرێ: دیمەنێکی کەمڕەنگی سپیپات وەک زڕەخەون یاخود وڕێنەی تادار کە هەیە و نییە... دەدیترێ و نادیترێ، لە بەراورد کردنی دیوانەکەی حاجی لەگەڵ هی نالیدا دێتە پێش چاوێکی تارمایی بین وە یا هەستی زامی کول. دیمەنەکە ئەمەیە:

وەک بلّێی نالی لە سەرەتای عومریەوە تا ماوەیەکی ئەوتۆ فرچکی گرتبێ بە «لادێیی» هەر لە شارەزوور و «خاک و خۆڵ» و دەشت و دەر بوە و لە دەستووراتی فەلاحەتدا قاڵ بۆتەوە و کەین و بەینی شۆبڕین و وەردانەوە و تۆ کردن و دروێنە و خەرمان دانان و هەڵگرتن و هەموو کاروبارێکی کشتوکاڵی لێ بوە بە «سروشتی مکتسب» و ناوی گژ و گیا و گوڵ و گوڵاڵەی بۆ بوە بە فەرهەنگی سەرەتایی گڕوگاڵی منداڵەتی، وێنەی ژیان و ئەحواڵ و ڕوخساری دەر و دەشت لە ڕووپەڕەی زیهن و هەستی بوە بە نەقشی هەڵکەندراو. دەبێ بۆیە بێ، لە زۆر شوێنی دیوانەکەیدا چاندن و دانەوێڵە و وەرد و شۆ و ئاژەڵ و گوڵ و گیا وا دەبریقێنەوە هەر دەڵێی تریفەی مرواری و گەوهەرە کە لە ڕشتەیێکدا وەستاییێکی شارەزا و پسپۆڕ هۆندبێتیەوە. وتووێژی نالی لەگەڵ دەشت و دەر و گیا و گوڵ و ئاژەڵدا لە هی مرۆڤێکی لادێیی ئازموودە دەکا نەک بوێژێکی خەیاڵباز. لەگەڵ مندا سرنج بدە دەوری «چەڵتووک» لەو دوو بەیتەدا:

بەحری غەزەلم پڕ لە دوڕ و گەوهەرە ئەمما
غەوواسی دەوێ یەعنی بە تەعمیقی بزانە
پڕدانەیە ئەمما نەوەکوو دانەیی چەڵتووک
بەحرم گوتوە نەک وەکوو گۆلی مەرەزانە

[لێرە بەدواوە هەموو لاپەڕەکانی ١٥١، ١٥٢، ١٥٣ نموونەی ئەوتۆ لە شیعری نالی نیشان دەدەن کە زۆر لە نزیکەوە خەریکی ژیانی دەشت و دەر و وەسفی گوڵ و گیا و ئاژەڵە تاکوو لە دێڕی کۆتایی لاپەڕە ١٥٣ لێکدانەوەکە دەست پێ دەکاتەوە بەم شێوەیەی خوارەوە].

«لەو شیعرانە و گەلێ شوێنی دیکەدا نالی کە ناوی گوڵ و دار و درەخت دێنێ ئەو شاعیرە نییە لە قامووس و کتێبان ناوی دیتوون یا لە خەڵقی گوێ بیستیان بوە... نەخێر کابرایێکی دەشتەکی ئەوتۆیە سەدان جار دەستەی لێ بەستوون و لەسەریان نووستوە و ئەمدیو ئەودیوی کردوون. بە ئاسانی نایەتە مێشکی بوێژەوە تەشبیهی زمان بکا بە «سووسنی تەڕ و پاراو» یاخود دوو چاوی خێلێک، یەکیان بە «نەشکوفتە وەنەوشە» و ئەوی دییان بە «نەیلووفەڕ» دابنێ، یاخود بەو هەموو دەسەڵات و دیققەت کارییەوە «زار و زبان و ددان و پووک» بکا بە وێنەی ناو ئاوێنە کە لە غونچەیێکی شەونم لێ نیشتوو دووبارە ببێتەوە. دەمەوێ بڵێم سەرەڕای دەسەڵاتی شاعیری و هەستی تیژ و فیکری ورد دەبێ «لە گەڵداژیان – معاشرة» یش یارمەتی نالی دابێ بۆ ئەو هەموو ئیعجازکارییە لە عاست گوڵ و گیا و درەختدا و هەر بۆیەش ئەوەندە خۆیان دە شیعری هاویشتبێ».

«ئەم زاهیرەیەی «نباتی» بە هەردوو ڕووی «چەند و چۆن» یەوە لە دیوانی حاجی قادردا خۆ نانوێنێ. بەڵێ گوڵ و گیا و میوە و دەشت و دەر لە شیعری هەموو شاعیرێکدا هەیە، بەڵام هەبوونی تێ هەڵەنگووتن وەیا بەدوادا گەڕان و خۆ پێوە ماندوو کردن یەکجار جیاوازە لە هەبوونی «زگماک» ێکی ئاسایی کە دەڵێی پارچەیێکە لە سروشت و دەروونی شاعیر. بە ڕادەی ئەوە کە شاعیر لە نزیکەوە ڕەفاقەتی کردبن ناوهێنان و لەکارهێنان بۆ دەربڕینی واتا و نەخشەکێشان وەستایانەتر دەبێ. هەڵبەت ئەو ڕەفاقەتە تاکوو لەسەرەتای ژیانی شاعیرەوە بێ پتر فرچکی پێوە دەگرێ و لە گیان و میزاجی جێ

گیرتر دەبێ. بۆیە من وا دەزانم نالی پلەی منداڵی و ساوایی خۆی لە دێی «خاک و خۆڵ» و دەشت و دەر و نێو گیا و گوڵ و ئاژەڵدا ڕابواردبێ.

بەو پێیە و لە ڕێی قیاسی «مفهوم المخالفة» وە دەبێ کزی و کەمی زاهیرەی «نباتی» لە دیوانی حاجی قادردا لەوەوە هاتبێ کە حاجی بە ساوایی وەیا لەسەرەتاکانی منداڵیدا لە لادێی ڕانەبواردبێ. کەواتە دەگەم بەو ئەنجامە کە ئەگەر حاجی قادر وەلادەتیشی لە کۆیێ نەبووبێ دەبێ لە زوییکەوە واتا هەر لە ساواییەوە لادێی بە جێ هێشتبێ و هاتبێتە کۆیێ. ڕواڵەتی بەیەکدی گرتنی دیوانەکەی لەگەڵ هی نالی وا ڕادەگەیەنێ کە ئەم ڕەفاقەتەی سەرەتای ژیان لەگەڵ شیناورد و گوڵ و درەخت و دەشت و دەردا بۆ حاجی ڕێک نەکەوتوە، بۆیەیە ئاشنایی ئەو لەگەڵیاندا هەر بە قەدەر ئاشنایی شاعیرێکی شارستانی بوە. بەڵام هەمان حاجی قادر، چونکە چەند ساڵێکی خوێندنی فەقیەتی لە نێو عەشیرەت و ڕەوەند و لەگەڵ ڕەشماڵ و مەڕ و ماڵاتدا ڕابواردوە و لە چەند بەهارێکدا خۆی لە هەوارەکانی لاجان و باڵەکەتی و دەوروبەری سابلاغ و بێتوش دیتوە و لە تەفسیلاتی ژیانی کۆچەری و مەڕداری و گاڕان بەخێوکردن و خێمەنشینی شارەزا بوە بۆیە بەو هەموو دەسەڵاتی «تعبیر و تصویر» ە لە بەهارییەکەیدا وێنەیێکی لەسەدی سەد و ڕەسامانەی ژیانی نێو ڕەشماڵ و گژەگژی داکردنی ئاژەڵ و بێچوو تێ بەردان و هەموو کەین و بەینی کۆچەری وەک تابلۆی زەیتی ئارایش دەدا و بەهار و عێلەجات و سەگ و کەحێل و مەڕ و ماڵ و باران و هەورەتریشقە و پەڕەووڵی تاقی ئاسمان و هەموو بارێکی ئەو کارەمان بە چاوقوچێنێک بۆ دەخاتەوە سەر یەک. تۆ بڵێی ئەگەر بە چاوی خۆی ئەو جۆرە ژیانە و تێکهەڵقژانە و هەڵسووڕ و داسووڕەی نەدیتبا بیتوانیبایە لە نەخشەکێشانیدا هێندە خامە ڕەنگین و شیرن کار بووبا؟».

«جارێکی دیکەش سرنج بگرە لە وەسفی بیابان و ڕەمل و درک و داری ڕێی حیجاز کە نالی لە چەند قەسیدەیێکی «مناجاة» دا بەرەو حەج لە کانیاوی دڵی خۆی هەڵی هێنجاون. نە نالی دەیتوانی لە غەیبەوە ئەو وەسفە ئەفسووناوییەی سەحرا بکا، نە هیچ وەسفێکی وا لە سەرانسەری دیوانی حاجی یا غەیری حاجی کە دیمەنەکەی نەدیتبێ وجوودی هەیە. ئەو وێنەگرییەی نالی کردوەتی لە دەسەڵاتی تاک تاکە شاعیری هەڵکەوتوو نییە با چووبێتە حەجیش، چ جایی ئەوەی شاعیری حەج نەکردوو و سەحرا نەدیتوو بتوانێ هەیبێ».

«ئا ئەم تێبینیانە وا دەکەن من ئەو تەواتورە پەسند بکەم کە دەڵێ حاجی لە منداڵییێکی زووەوە، یاخود بە ساوایی، هاتۆتە کۆیێ و لەوێ چاوی پشکووتوە و خوێندنی سەرەتایی دەست پێکردوە تا بوە بە فەقێیەکی فراژوو لە خوێندندا. نەبیستراوە لە گەشتەکەی باڵەکەتی و کوردستانی ئێرانی بەپێشەوە لە کۆیێ چووبێتە دەرێ بۆ خوێندن».

لێرە بە دواوە دەگەینە ئەو لێکۆڵینەوەیەی کە لە کۆتایی لاپەڕە ١٥٦ی بەرگی یەکەمی ***حاجی قادری کۆیی*** ئیشارەتی بۆ کرا و لە لاپەڕە «١٥٨» یش نموونەی لێ وەرگیرا، بەڵام دیسان دەڵێمەوە چی ئێستاکە بەچاپ دەگات بەرفرەوانترە لەوەی کاتی خۆی نووسیبووم، سەرەڕای بەرفرەوانی باسی هەڵکەوت و ڕووداوی ئەوتۆشی تێدایە کە لە کاتی دەست پێ کردن و لێبوونەوە لە نووسینەکە جارێ ڕوویان نەدابوو.

لێرەشدا حەزم بەوە کرد کە نووسینەکەم ئەو عینوانە وەک سایەبان بە سەر خۆیەوە بگرێت کە لە سەرەتاوە بەسەریەوە بوو، بۆیەش پتر لەو عینوانە کۆنە ڕازیم چونکە ساڵ بە ساڵ ڕووداو و ئەزموون ڕاست بوونی بۆچوونەکانم، چ لەو لێکدانەوەیەدا بێت چ لە سەرلەبەری سێ بەرگەکەی ***حاجی قادری کۆیی*** دا بێت، بە ئیسپات دەگەیەنێ: بە نیازی تاقی کردنەوەی قسەکانم بگەڕێوە بۆ لاپەڕەکانی ٢٤، ٢٥، ٢٦ی بەرگی یەکەمی ***حاجی قادری کۆیی***، ئازادیشی لەوەدا هەر لاپەڕە و قسەیێکی دیکەم لەو نووسینانەدا بخەیتە بەر تاقی کردنەوەوە...

بەم هەستەی ڕازی بوونم لەوەی چەند بەینێکە نووسیومە بانگ هێشتنت دەکەم بۆ خوێندنەوە و دووبارە ئەزموونی:

«لاباسێکی گرنگ»

لێرەدا پێویست دەبینم نەختێک سەرگوزەشتی حاجی قادر بەدیار لاباسێکەوە ڕابگرم بۆ ئەوەی ئەم بەراوردکردنەی لایەنی دیاردەی «نباتی» لە شیعری نالی و حاجیدا بەو شێوە سەرپێییەی پێیدا تێپەڕیم بەرەو خلیسکی فیکری و فەلسەفیمانەوە نەبات. ئەم تەرزە هەڵوەستە لە منەوە بۆ ڕەواندنەوەی تۆز و تەم و تاریکایی بە دەوری نووسینەکەمەوە پێداویستێکە ڕاستەوخۆ لە گرتنە ئەستۆی ئەرکی نووسینەکەوە سەر هەڵدەدات چونکە یەکەم مەبەست لە نووسینی دڵسۆزانە سوودی مرۆڤە چ لە ئێستاکە و چ لە دوارۆژدا بێت. دیارە مرۆڤی لێرە بەپێشەوە لەدەست سوود و زیان و خۆشی و ناخۆشی و کەم و زۆری دەرچوون، پێوەندییێکی ئەوان بەو شتانەوە مابێت هەر ئەوەیە ئێمە و کەسانی دوای ئێمە لە بەسەرکردنەوەی ژیان و خەبات و چاکە و خراپەی ڕۆژگاری ئەوان پەند و سوود وەرگرین. پەند و سوودی فکریش شتێک نییە کێشانە و پێوانەی بەسەنگ و بەرهەستی هەبێت، چی بەلای قەناعەت و باوەڕی خاوێن و بێفێڵەوە سوود بێت هەر خۆیەتی دەبێتە هان دەری خاوەنەکەی لەوەی دەیکات و دەیڵێت، منیش کە بزانم بیروڕایەکی دەرم بریوە مەترسی بەسەهوو بردنی خوێنەری لێ بکرێت دەبێ ڕووناکییێکی وەها بهاوێژمە دەوروبەریەوە کە شوێن هەنگاوی تێدا بە تاریکی نەهێڵێتەوە نەکا تەلەزگەی تێدا بکات. ئا بەم نیازەیە ڕووپەڕەی ئەم لاباسە بەڕووی خوێنەردا دەکەمەوە و چی بەڕاست بزانم ئەویانی بۆ دەخەمە سەر کاغەز، دەشزانم لەم کارەدا گەلێک فکری قاڵب بەستووی شەختەکردوو دژی خۆم دەورووژێنم بەڵام خوتخوتەی کۆمە کردن بەدڵی خۆمدا ناهێنم چونکە زۆر حەیفە باسی حاجی قادر، کە خۆی چاکەی رووت بوە، بە هۆی نەفەس کورتیی و کەم و کەسری نووسینەکەی من سەر بکێشێتەوە بۆ بەسەهوو بردنی خوێنەر. لە خۆشم ناسەلمێنم ترسی دڵ ڕەنجاندنی ئەم و ئەو بکەم بە بەهانەی خامۆش بوون. من ئەگەر ئەو ترسنۆکە سڵ کردوە بم کە لە ڕەخنە و توانج و سەرکۆنە و دژایەتی مێشک وشکان هەڵ بێم چ ڕەوای هەق بوو لەسەرەتاوە دەست بۆ قەڵەم درێژ بکەم؟ کێ یەخەی گرتبووم بەدەنگ بێم؟ ئەوەی ڕاستی بێ من تا ڕادەی شەیدابوون حەز لە پووچاندنەوەی هەڵەی پەرەسەندوو دەکەم، لەبەر ئەمە زۆر زەحمەتە

خاترانە و کۆمە کردن و تێبینی دڵی ئەم و ئەو شتێکم پێ بنووسێت کە بە ڕاستی نازانم... بەڵێ هەموو کەس قسەی وەها دەکەن، وا منیش کردم، بەڵام با خوێنەر بەرەوان بێت لەوەدا ئایا چەند کەس قسەی زاریان و هەڵوەستی ڕاستەقینەیان وەک یەکە...!!

با لێرەدا شتێکی دیکەش بخەمە سەر ئەم قسانەم:

من وەکوو ئەو نووسەرە «ملتزم» ـەی سەر بە لایەنی فەلسەفە وەیا سیاسەتی قەرار دادە نیم کە قەناعەتی پێشەکی لایەنە باوەڕ پێ کراوەکەی بەسەر خۆیدا هێناوە و بە پێی بۆچوونی کەسانی لە خۆی بەرەژوورتر دەڵێ و دەکات و دەنووسێت پتر لەوەی گوێ بداتە واقیع و ڕووداو و ڕاستی و ناڕاستی شتان. قەناعەتی من وەک قەناعەتی هەر کەسێکی دیکەی زاڵ بەسەر دڵ و مێشک و دەست و زمانی خۆیدا، لە ناخی دڵ و دەروون لە ئاکامی لێکدانەوە و لێکۆڵینەوە و تۆژینەوەی سەربەخۆ و ئازادی خاوەنەکەی پەیدا بوە، هەر بۆیەیشە ئیمکان هەیە ئەوەی بە ئازادی قەناعەتی لە دڵی خۆیدا پەیدا کردوە بە ئاسانی واز لە هەڵەی خۆی بهێنێت، چونکە کە حەقیقەتی لێ ڕوون بۆوە چاوەنۆڕی ڕازی بوون و ڕا لێ بوونی دەسەڵاتی سەرەوەی خۆی ناکات بۆ ئەوەی بڕوا بکات بە ڕەوا بوونی گۆڕینی قەناعەت. ئەوانەی بە عادەت ناوی «ملتزم» لە خۆیان دەنێن ناتوانن دان بە ڕاست بوونی شتاندا بهێنن بەر لەوەی فەتوای ئەو ڕاستییە لە دەسەڵاتی سەرووی خۆیەوە دەرچێت. دیارە مرۆڤی لاتەریکی وەک من لەوانە نیم، چونکە ئەرکی من چاوەنۆڕی فەتوا ناکات، بڕیاری پێشەکیشم پێ نادات بە ڕاستی و چەوتیی شتان، ڕێگەشم پێ لە تۆژینەوەی ئازاد نابڕێتەوە شاڵڵا ئەو تۆژینەوەیە بیروباوەڕی هەموو دنیای سەرەوژێر دەکرد چونکە لە حیسابی مندا هیچ تەرازوویێک بە دەرکەوتنی ڕاستی شرایەوە دانالەنگێت قۆنتەراتیشم نەگرتوە لەسەر ڕاست بوونی ئەو شتانەی باوەڕیان پێ دەکەم تا ئەگەر هەڵەی یەکێکیان دەرکەوت نەختێکی سوودی قۆنتەراتەکەم لێ کەم بکرێتەوە وەک کە «ملتزم» ە فەلسەفیەکە بە دوو پیتی نەگونجاو لەگەڵ فەلسەفە بە «التزام» گیراوەکەی ڕیزپەڕ دەبێت و ناوی لە لیستەدا ڕەش دەبێتەوە.

من «التزام» م لەگەڵ خۆمدا هەیە نەک لەگەڵ دەرەوەی وجوودم، خۆشم دوو لایەن نیم یەکیان پارەی «التزام» لەوی تریان داشکێنێت. چەند بە ئاسانی لە تینوەتیدا ئاو دەخۆمەوە هەروەهاش بە ئاسانی واز لەو باوەڕەم دەهێنم کە بە بەڵگە دەپووچێتەوە با بە هەموو عومریشم ڕێزم لێی گرتبێ. من یەکەم ئامۆژگاریم بۆ ڕۆشنبیری تازە پێگەیشتووی کورد ئەوەیە خۆی نەکاتە پاسەوانی فکرەی قاڵب بەستوو... چاوی ڕەخنەی نەنوقێنێ... هەردەم ئامادەی «ڕەفز» بێت بە مەرجێک سەرلەنوێ نەبێتەوە پاسەوانی ڕەفز.

بوتپەرستی چ لە چەپ و چ لە ناوەند بێ و چ لە ڕاست هەر بوتپەرستییە، فکرەش بەوە چاک و خراپ نابێت داوای «چەپایەتی و ڕاستایەتی» بکات. فکرەی خراپ بەوە چاک نابێت بەرەیێکی چەپڕەو بیکەن بە ئایینی خۆیان، فکرەی چاکیش بەوەندە خراپ نابێت چەپڕەوەکان بیکەن بە توهمە و لە ملی ڕاستڕەوەکانی بپێچن. فکرە ئەگەر خراپ بێ هەر خراپە و بەند نییە بە چەپ و ڕاستەوە. ناشێ فەلسەفە و بیروباوەڕ قاڵبی سۆفیگەریی و دەروێشایەتی وەرگرێت، تا لایەنی «ماددییەت» یش لە فەلسەفەدا بەهێزتر بێ پتر پێویستی هەیە بە نەرم وشلی و بەرفرەوانی و باخەڵ فەراحی چونکە فەلسەفەی ماددی لەسەر بنگەیێکی ڕەق کە ماددەیە ڕەگ دادەکوتێ بەتەمایشە تەفسیری هەموو شتێک بکات بە ماددە و

مەعناوە. بە نموونە دەڵێم سۆزی دایک بۆ بێچوەکەی درەنگتر خۆی بەدەست تەفسیری ماددی تەسک بینەوە دەدات لەو تەفاعولە کیمیاییەی کە بە پێی دەستووری ماددی ڕەق و زەق پێک دێت، کەچی کابرایێکی «مثالی» غەیبپەرست زۆر بە ئاسانی دەتوانێ بڵێ ئەم سۆزە مەعنەوییە لەم مریشکە نەزانەوە بۆ ئەو جووجەڵانەی کە دوای دوو مانگی تر لە خۆیانی دەکاتەوە بەهرەیێکی خوداییە و لەگەڵ حیکمەتی بێپایانیدا گونجاوە بە قەدەر گونجانی تەفاعولی کیمیایی لەگەڵ ئەو حیکمەتەدا.

زۆر بەداخەوە، ئاغلەب وا دەبێ بیرکەرەوەی ماددی ئینکاری ئەو شتە مەعنەوییانە دەکات کە لەگەڵ ڕاستە حیسابی فەلسەفە ماددییەکەیدا ناگونجێت، ئینکار کردنەکەش هەر بە زەرەری ئەو قوتابیانە تەواو دەبێت کە وەک سۆفی و دەروێش چاویان ئەبڵەق بوە بەرانبەر وشە گەوهەرینەکانی ئەوەوە. فەلسەفەی ماددی کە هات و بنگە و سەرشاری خۆی تەسک کردەوە لە پێناو پاراستنی ئابڕووی خۆی، وەها «محدود» دەبێ کە بە هیچ لێکدانەوەیێکی نیمچە ژیرانەش بایی تەفسیری ئەم جیهانە نامەحدودە ناکات.

فەلسەفەی تەسک یا دەبێ لە ئاست تەفسیری «بوونەوەر» هەڵێت و کۆڵ بدات یا دەبێ جیهان تەسک بکاتەوە بۆ ناو قاڵبەکەی خۆی، واش دەزانم ئەو ڕۆژگارانەی فەرمانی «محاكم تفتيش» و ئۆردوگای عەمەلی سوخرەی سیبریایان تێدا ڕێز لێ گیراوبوو خەریکن لە ئاسۆی بەسەرچوون و بڕانەوەوە ئاودیوی نەمان دەبن. لێرەدا کە دەڵێم دەبێ فکری ماددی خۆی لەبەریەک بکێشێتەوە بۆ ئەوەی بتوانی تەفسیری دیاردەی نامادی وەکوو «سۆزی مریشک بۆ جووجەڵەکانی» بکات وەک کە بابای غەیبپەرست بەئاسانی و بێ ئەوەی «تناقض» لە باوەڕەکەی خۆیدا بکات دیاردەکەی گێڕایەوە بۆ حیکمەتی خوا.

لێرەدا هەرگیز مەبەستم ئەوە نییە بڵێم بیرکەرەوەی ماددی واز لە باوەڕی خۆی بهێنێت و ببێتە خوداپەرست، خۆ ئەگەر ئەمەش بکات پەکی لایەنی ماددی بیروڕایەکەی ناکەوێت چونکە خواپەرستەکانیش باوەڕیان بە دەستوورەکانی ماددی هەیە و فرۆک لێ دەخوڕن و شرنقە لە نەخۆش دەدەن و باراش بۆ ئاشی ئاگر دەبەن... مەبەستی من ئەوە نییە شتێکی ترە: من دەڵێم [دواتریش بەچاکی خۆم ڕوون دەکەمەوە] خۆ لکاندن بە تەفسیری ماددی ڕەق و تەق تا ئەو ڕادەیەی مرۆڤ سڵ بکاتەوە لەوەی تەفسیری «سۆزی مریشک» بە شتێکی جودا دابنێت لە تەفسیری پێک هاتنی ئاو لە ئۆکسجین و هایدرۆجین، کە دەشزانین تا بڵێی لە یەکتر جودان، سەردەکێشێتەوە بۆ ئەوەی بڵێین دابڕینی گلاسێک ئاو لە کووپەیێک ئاو عەمەلیەتێکی ماددییە وەک لێ کردنەوەی سەری مریشک لە لەشەکەی... ئەمیشیان دیسان وەک بڕینەوەی دەست و قاچی مرۆڤە بە مشار، هەموویان هەر عەمەلیەتی ماددین.

ئەم ئەنجامە سەیرە ڕاستەوخۆ لە سەپاندنی یەک تەفسیری ماددی بەسەر «ئاو – مریشک – مرۆڤ» «مردوو – زیندوو – هۆشدار» پەیدا دەبێت، هیچ لە کابرای ماددیش ناسەلمێندرێ لەم ئەنجامە سەیرەی بڕیارە پێشەکیەکەی خۆی هەڵێت بەوەدا بڵێ من کە سۆزی مریشک و پێک هاتنی ئاوم گێڕایەوە بۆ تەفسیری ماددی مەبەسم ئەوە نەبوو لە دواییدا بڵێم سەربڕینی مریشک و دابڕینی پەرداغە ئاو وەک یەکن، چونکە ئەگەر ئەمەی لێ بسەلمێنین ڕێی پێ دەدەین فێڵمان لێ بکات. دەبێ لێی داوا بکەین لەسەرەتای هەڵنانی فەلسەفە ماددییەکەیدا فەرقی مردوو و زیندوو و هۆشدار بکات تاکوو دواتر لێی

بسەلمێنین کە دابڕینی ئاو و سەربڕینی مریشک و دەست بڕینی مرۆڤ بە پێی فەلسەفەکەی ئەویش شتی لە یەکتر جودان. دەبێ فەلسەفەکە لە سەرەتاوە ئەوەندە بنگەی لێکدانەوە و تەفسیری تێدا هەبێت کە بایی مامڵەت کردن لەگەڵ ملیۆنەها شتی لەیەکتر نەچوو بکات، نەک هەر جارە کە هات و کەلێنێکی تێکەوت و شت بەو کەلێنەدا تێپەڕی و بەر تەفسیرەکەی نەکەوت قوڕێکی تازەکردی «فکری ماددی» بهێنێت و کەلێنەکەی پێ پڕ بکاتەوە و بشڵێ فەرموون سەیری فەلسەفەکەم بکەن چەند ڕاست و تەواوە.

ئێمە ئەگەر ئەو پینەچیەتیە لە بیروباوەڕ و فەلسەفەیێکی تریش بسەلمێنین، با ئەو فەلسەفەیە جنۆکەپەرستن بێت، بەرانبەری دەمکوت و دەستەوسان دەبین چونکە لە هەموو پەککەوتنێکدا تەکانێکی نوێ دەداتە خۆی و لە قۆرتەکە دەردێت. چ فکری ماددی بێت و چ هەر فکرێکی دیکە بێت، لە پێشەکیەکانی و لە بنگە بنجییەکانییەوە تەواوی و ناتەواویەکەی دەردەکەوێت، نەک فەند و فێڵی پینەچییانەی دواکاتیەوە. ئەگەر ئەم مەرجەی «تەواویی و دروستیی لەسەرەتاوە» نەکەین بە پێوانەی دۆزینەوەی ڕاستی و دروستیی باوەڕان ناتوانین بە هیچ باوەڕێک بڵێین ناتەواو وەیا هەڵەیە. بە نموونەیێکی سەرپێیی دەڵێم، بابایەک کە گوتی «کێ دەیەوێ دە هەزار دیناری بدەمێ؟» دەبێ دەهەزار دینارەکەی هەبێ، یاخود هەر نەبێ خێرا پێی پەیدا بکرێ، دەنا ئەویش دەتوانێ بەڵێنەکە بدات و کە پارەکەی لێ داوا کرا بڵێ لێم ڕاوەستن تا بۆتانی پەیدا دەکەم.

بێ هەموو نیازێکی تایبەتی بە هەڵە دەرخستنی هیچ یەکێک لە بیروباوەڕ و فەلسەفە جوداکانی ئەم جیهانە دەڵێم فەلسەفەی تەسک و دنیای بەرین دوولایەنی یەکجار پێچەوانەی «معادلەی فکری»ن، ناشکرێ لە قەپێلکی کەللەسەری مرۆڤدا جێیان بۆ بکرێتەوە مەگەر بە زەبری قەمچی و زمان بڕین و بەندیخانە وەیا دڵدانەوە و دەم چەور کردن...

تۆ دەزانیت و منیش دەزانم «مطلق» و «أزل و أبد» و نهێنیەکانی سروشت و ماددەی زیندوو و هۆشدار و دیاردەی خواز (ارادة) و خەسڵەتەکانی تری ڕوەک و گیانلەبەر و مرۆڤ... و پرسیارەکانی نیسبی و فەلەک و ئەسڵی ماددە و هەستی شەشەم و حەوتەم و صەدان و هەزاران هەزاری باسی ئەوتۆیی، خەیاڵی بێسنوور و وڕینەی بەربەرەڵڵا و خەونی ڕەها تێیان بڕ ناکات مەگەر ترسی هێربوون و سەرسووڕان و گێژان پەراوێزی دەسکردیان بە دەورەوە هەڵنێت و مەودایان کورت بکاتەوە، ئەگەرنا جیهان و پرسیارەکانی بێسنوورن... نامەحدوودن، دیاریشە پێوانی ئەو نامەحدوودانە بە عەیارەی مەحدوود گەپێکی سافیلکانەیە. کە بتەوێ بزانی دەریا چەند دەولکە ئاوی تێدایە، یا دەبێ دەریاکە بچووک بکەیتەوە بۆ دەسەڵاتی دەولکە، یا دەبێ دەولکەکەت ئەوەندە زل بێ بۆ پێوانی دەریا دەست بدات، یا واز لە پێوانی دەریا بهێنیت: ئەوەندەی زانیبێتیشم کەس وازی لە دەریا پێوان نەهێناوە تا ئەوەی بە ئەنگوستیلەی دروومانیش ئاوی لێ هەڵێنجابێت... هەموو خاوەنێکی دەولکەی فکری تەسک بە زمان و بە قەڵەم وایان ڕانواندوە کە دەولکەیان بەشی دەریای تریش دەکات. زۆریشیان لەوانەن دوای هەڵێنجانی چەند دەولکەیێک دەڵێن لە پێوانەی دەریاکان بووینەوە، جا ئەگەر دەسەڵاتێکی دنیاییان لە پشتەوە بوو وەیا هێزێکی ئایدیۆلۆجی دڵ خۆشکەرەوە لە ڕاگەیاندنەکانیاندا هەبوو خەڵکێکی زۆریان بەدوا دەکەوێت، بەچاوی خۆشمان دەبینین فەلسەفە ماددییەکان بەهەشتێکی سەر ئەرزی وەک بەهەشتی دینە

ئاسمانیەکان دەکەن بە ڕاکێشەری مەردم بۆ ناو باوەشی خۆیان کە بەهەشتیش دروست نەبوو چاو لێ زەق کردنەوە کاری خۆی دەکات.

ئەم پێشەکیانە کە وەک وتووێژێکی دەروونی نووسەر و ئاخێوەر [لێرەدا من ئەو نووسەر و ئاخێوەرەم] خۆ دەنوێن بەبەریانەوە هەیە گەلێک شریتەی تر بە دەوری خۆیانەوە بهاوێژن هەمووشیان لە جغزی ڕەهایی فکر و پووچاندنەوەی قاڵب بەستن و شەختەکردنی فەلسەفەدا گەپرۆکە ببەستن چونکە هەم ڕەهایی فکر بێ سنووره هەم قاڵب بەستنی فەلسەفانیش، وەک بە چاوی خۆمان دەیانبینین، دیاردەیێکی بەرچاو و پەرەسەندوە. لە ڕاستیشدا دەمەتەقە هەڵستاندن بە دەوری باسەکانی فکری و فەلسەفییەوە، بە هەموو جۆرەکانیانەوە، نە کۆتایی هێنان هەڵدەگرێ و نە هیچ ئەرکێک و درێژە پێدانیشی لێ خەسارە، تەنانەت بە نیسبەت زوربەی خوێندەواری نەوباوی کوردەوە کوتانەوەی بیروڕای لێرە بە پێشەوە باس کراویش، بە تایبەتی ئەوەی ڕەخنە لەلایەنی «یۆتۆپیا» ی فەلسەفەی ماددی دەگرێت، هەر زۆر بەسوودە چونکە بەداخەوە سی ساڵ پترە خوێندەواری کورد هەرچی فکرێکی دەرەوەی جغزی ماتیریالیزم هەیە لێی حەرام کراوە.

خوێندەواری کورد هەر ئەوەندە چاوی بە فەلسەفەیێکی جودا لە ماتیریالیزم دەکەوێ کە نووسەری ماتیریالیست لە نووسینی خۆیدا و بە مەبەستی پتەوکردنی بنەمای فەلسەفەی ماددی باس لە فەلسەفەی تر دەکات و بەدرۆیان دەخاتەوە و لەباڵ یەکیان هەڵدەوەشێنێت وەک ئەوەی کە ئیماندارێک دێت و باسی زەندیق و کافر و بێئیمانان دەکات و سەرلەبەری بیروباوەڕەکانیان و ئاکارەکانیان و کردارەکانیان بە ئیشی شەیتان دادەنێت و دزێوترین وەسفیان بۆ بەکار دەهێنێت، بەڵام لێرەشدا فەرقێکی گەورە هەیە لە نێوان زەلیل بوونی زەندیقایەتی بە دەست ئیماندارەوە لەگەڵ وردوخاش بوونی فەلسەفەی غەیری ماددی لەلایەن فەیلەسووفی ماددییەوە لەو سنوورەدا کە خوێنەری تازە پێگەیشتووی کورد دەبینێت و دەبیەت: مومکینە زەندیقایەتی لە وڵاتی ئیمانداردا باسی لێوە بکرێت وەک کە هەیە بێ ئەوەی بەسەریەوە بندرێت و لێی کەم بکرێتەوە، دواتر بەبەڵگەی ئیماندارانە هەوڵی پووچاندنەوەی بدرێت. واش بوە زەندیقی زۆر گەورە کتێبی داناوە و بڵاویش بۆتەوە، بگرە هەندێک لەو ڕەخنانەی کە زەندیقایەتی لە وشکەباوەڕی غەیبی گرتوە لەلایەن هەندێ زانای ئیماندارەوە بایەخیشی پێ دراوە. بەڵام لەو ماوەی سی ساڵەی دواییدا گەنجی کورد لە مەیدانی فکری فەلسەفی و سیاسیدا لە تاکە یەک ئاوازی ماتیریالیست بەولاوە هیچی تری بە سەربەخۆیی نەبیستوە. هیچ کەسێکیش جورئەتی نەکردوە یەکسەر ڕەخنە لە سەرچاوە و بنەما فکرییەکانی ماتیریالیست بگرێت وەیا بوێرێ بە هیچ فەلسەفەیێکی دیکەی بگرێ وەیا ببڕای ببڕای باسی نەگەیشتنە دی شتە خۆشە چاوەڕوان کراوەکانی بکات. وەیا ڕۆژەک لە ڕۆژان ژیانی کرێکاری وڵاتێکی وەک سوید و دانمارک تەرجیح بدات بەسەر ژیانی کرێکاری رووسیا...

خولاسە حەرام بوونی باسی فەلسەفەی غەیری ماتریالیست لە خوێندەواری کورد گەلێک بەولای حەرام بوونی زەندیقایەتیی لە نەزەر ئیماندار تێپەڕی کردوە و دەرگای لەسەر داخراوە. هیچ موبالەغە لەوەدا نییە کە دەڵێم دیتوومە مەلای کورد لە نێو ئاڵقەی تازە خوێندەواری کوردا نەیوێراوە بەرەهایی هەموو باوەڕێکی ئایینی ڕاست و دروست و بێتەئویلی ئیسلامەتی باس بکات وەیا بە دەنگی دلێرەوە بڵێ

بنەما ئابوورییەکانی ئیسلام لە کۆمیونیزم باشترە.

من لەم قسەیەمدا مەبەستم ئەوە نییە داوا بکەم لە خاوەن بیری کۆمیونیست واز لە باوەڕەکەی بهێنێت، نەک هەر ئەمە و بەس، ئەوەی بە چاوی مامڵەت سەیری نووسینەکانی من بکات دەزانێ تا ئێستا نەمگوتوە ئایینە ئاسمانیەکان ڕاستن وەیا «وحی» هەبوە وەیا خوا چییە و چۆنە. بە کورتی و بە کوردی یەک پیت لە نووکی خامەی منەوە نەچۆتە سەر کاغەز ویستبێتی خەتێک لە نێوان مادده و غەیب ڕابکێشێت و فەلسەفەی ماددی بۆ خاتری ئایین وەیا هەر جۆرە بیر کردنەوەیێکی میسالی و غەیبی بێ بپووچێنێتەوە. ئەوەی کردوومە و نووسیومە دیارخستنی ناڕاستی و کەم و کەسری ئەو بۆچوونە ماددییانە بوە کە پێویستی شی کردنەوەی بابەتی نووسین بە ملی دابڕیوم.

من کە لە بەرگی یەکەمی ***حاجی قادری کۆیی*** دەوری خوێندنی فەقییەتیم لە بەیەکەوە بەستنەوەی کوردستانی گەورەدا ڕوون کردەوە نەمگوت بابەتی خوێندنەکە چەندی ڕاستە و چەندی هەڵەیە، بگرە دوور و نێزیکیش بەم لایەدا نەچووم، یاخود کە وەک کوردێک شانازیم بە ناو و ناوبانگی مەولانا خالید و کەسانی وەک ئەوەوە کرد نەمگوت مەزهەبەکەیان ڕاستە وەیا سۆفیەتی باشە. جارێ یەک تاڵی شیرازە و ڕشتەی باوەڕی خۆمم لە بارەی حەقیقەتی ئەو بنەما فکرییانەی ماددی و ئایینییەوە دەرنەخستوە، وەک گوتم لەوەم پتر نەکردوە کە بە پێی تێ بڕکردنی هۆشی خۆم بۆچوونە سەراوەکانی ماددی لەو باسانەی دێنە پێشم بێ کۆمە کردن بخەمە بەر ڕووناکایی ڕەخنەوە، هەروەهاش ئەو شتە ناماددییە کاریگەرانەی کۆمەڵایەتی و مێژوویی کە فکری ماددی حەزیان لێ ناکات و دەیەوێ دەوریان کەم بکاتەوە، وەیا هەر بە جارێ نەیسەلمێنێ وەیا هەر نەبێ بە تەئویلان بۆ بەر حوکمی خۆی بیاندزێتەوە من تا ڕادەی قەناعەتی خۆم بیانخەمەوە جێگەی ڕەوای خۆیان.

جارێکیان لەگەڵ ئاشنایێکی کۆمیونیستدا لە هەندێ باری تێک هەڵقژانی فکری ماددی و ناماددیەوە وتووێژم دەکرد، لە نێوان قساندا گوتم بیرکەرەوەی ماتیریالیست چ مانعێکی لەوەدا نییە ئەو حیکایەتە بسەلمێنێ کە دەڵێ دمەوعەسر پشیلەیەک بەچوەکانی خۆی لە دێیەکی بناری شاخێکەوە ڕاگوێست بۆ ئەوبەری دۆڵی دامەن دێیەکە و بەشەو هەرەسی بەفر دێیەکەی وێران کرد و خەڵکەکەی کوشت، وەیا سەگێک لەپڕ کزی و عاجزی دایگرت و دوای چەند ڕۆژێک خاوەنە خۆشەویستەکەی مرد بەڵام هەمان ماتیریالیست ناسەلمێنێ پیاوێکی وەک «حلاج» بایی پشیلەکە «کەرامەتی» هەبووبێت. پێم گوت چۆن بە خۆت ڕەوا دەبینی سەلماندنی کەرامەتی پشیلە و ئینکار کردنی کەرامەتی مرۆڤ بە باوەڕێکی مرۆڤدۆست و پێشڕۆ و ڕاست و دروست دانێیت؟ لە وەرامدا گوتی پیاوە ئایینییەکان هێندەیان فێڵ لە ئادەمیزاد کردوە و سەریان لێ شێواندوە و بۆ تەماعی خۆیانیان چەوساندۆتەوە بۆیەیە ئینکاری کەرامەتیان دەکەین. پێم گوت من ئەو وەرامەت لێ قبووڵ دەکەم بە مەرجێک داوای علمانییەت و گیانی زانستپەرستی و ئینساف و... هتد واز لێ بهێنیت و دان بەوەدا بنێیت کە مرۆڤێکی «انفعالی» یت. دەبینی من پێم نەگوت «حلاج» ڕاست دەکات یا ناکات...

جارێکی دیکەش لەگەڵ یەکێکی تری کۆمیونیست وتووێژێکی کورتیلەم بوو بەم شێوەیەی وا بۆتی دەگێڕمەوە: پێشەکییەکی عەرەبیم نووسیبوو لەبارەی دیوانی شاعیرێکی لاهووتی کورد، لەو پێشەکییەدا

گوتبووم ئایین شتێک نییە لە جغزی سوودی کۆمەڵایەتی دەرچووبێت وەیا لەلایەن کۆمەڵەوە بێبایەخ و بێڕێز بووبێت، هەر بەدەم ئەو قسانەیشەوە گوتبووم ئایا ئەو فەلسەفە و بیروباوەڕە پشت لە ئایینانەی دەیانەوێ دەوری دین لە کۆمەڵایەتی و مێژوو کەم بکەنەوە بۆ خۆیان هێندی ئایین بەردەوام دەبن؟ دەتوانن هەزاران ساڵ بژین وەک کە ئایین ژیاوە؟ ئاشنا کۆمیونیستەکەم پێی گوتم ئەوەی تۆ نووسیوتە لە بارەی تەئسیری دین و ڕێز لێ گیرانیشیەوە ڕەنگە تەواو ڕاست بێت بەڵام چ فایدە کە پیاوە ئایینییە فێڵبازەکان ئەو تەرزە قسەیە بە زێڕ دەکڕن و لە هەواوە دەیقۆزنەوە؟ پێم گوتەوە چ سووچی من لەوەدا نییە ڕاستێکی دەیڵێم فەلسەفەیێک لێی وەتەنگ دێت وەیا خۆی تێدا زەرەرمەند دەبینێت، دەبێ ئەو فەلسەفەیە خۆی بهاوێتە سەر بارێک کە تێیدا زەرەر لە ڕاستییان نەکات نەک داوا لە خەڵک بکات ئینکاری ڕاستی بۆ بکەن وەیا درۆیانی بۆ هەڵبەستن. قابلیەتی بەردەوام بوونی باوەڕی ئایینیش پتر لە باوەڕی ماددی و فەلسەفی، ئەویش بۆ خۆی ڕاستییێکە دەبێ سەرنجی بیرکەرەوە، ماددی بێ یا هەرچی دەبێ، بۆ دۆزینەوەی سەرچاوەکانی ئەو بەردەوام بوونە ڕابکێشێت.

چەند سەیرە ملیۆنەها خەڵق لە خۆوە بە ئەرک و مەسرەفی خۆیان خەریکی بەردەوام کردنی باوەڕێک بن کە بەلای بیرکردنەوەی ماددی عیلمانییەوە فڕی بەسەر ڕاستی و ماددە و سوودی خەڵقەوە نییە، کەچی فەلسەفە ماددییەکە کە خۆی داناوە بە ئالای سوود و خێر و خۆشیی گەل ئەگەر پۆلیس و عەسکەر نەیپارێزن لەوانەیە بە زوویی لە بیران بچێتەوە. من بڵێم و نەڵێم، تۆش پێت خۆش بێ یا ناخۆش، دیارە ئایین ئەو بێ بنج و بناوانە نییە لە دڵ و دەروونی خەڵقدا کە موعادەلە سەراویەکانی فەلسەفەی ماددی سەر بە کۆمەڵایەتی بۆی هەڵدەنێن. هەر جارەش کە بیرکەرەوەی ماددی بەردەوام بوون و ڕێز لێ گیرانی ئایین دەدەنەوە بەو فێڵبازی و چاوبەستەکێیەی پیاوە زۆرزان و عەوام خەڵەتێنەکانی شەعبەدەباز لە پێناو سوودی دنیایی خۆیان لە خەڵقی دەکەن دوو ڕاستی زۆر گەورە پێشێل دەکەن: یەکەم ڕاستی ئەوەیە ئەگەر ئایین ئەو کەم بایەخ و بێبنجەیە لە دلاندا کە بە پێی تەفسیراتی فەلسەفەی ماددی وەها دەردەچێت بۆچی مرۆڤی عادەتی بە دوو فڕوفێڵی شێخی نیوە خوێندوو واز لە ماڵەکەی خۆی دێنێت بۆ خاتری ئەو باوەڕە کەم بایەخ و بێبنجە؟ بۆچی شێخەکە ناتوانێ بە غەیری ئەو شتە «کەمبایەخ و بێبنجە» داوای ماڵی دنیا و، بگرە گیانیش، لەو خەڵقە بکات؟

ڕاستیی دوەم ئەوەیە، بۆچی فەیلەسووفە ماددییەکە خۆی بە هەموو بیروباوەڕە ڕۆشن و مرۆڤدۆستەکانی خۆیەوە ناتوانێ دەیێکی فێڵبازە درۆزنەکە خەڵق بەدوا خۆیدا ڕاکێشێت ئەگەر پۆلیس و عەسکەر خەڵقی بۆ نەتۆقێنن؟ بۆ دەبێ مەرقەدی کابرایێکی مردووی هەزار ساڵە لە دوورایی هەزاران کیلۆمەترەوە مرۆڤی بێپارەی بێدەسەڵاتی لاتی ڕووتوقووت بۆ خۆی ڕاکێشێت و بەدەوری پەڕۆ و پاڵەکەی خۆیدا خولی پێ بدات و هەزاران فرمێسکی لەچاوان هەڵوەرێنێ، هیچ حکومەت و دەسەڵاتی دنیایی و چاوسوورکردنەوەش لەو کارەدا دەستی نەبووبێت؟ چۆن دەشێ وەها بە ئاسانی ئەم هێزە زلەی ئایین بە دوو موعادەلەی قوت و قرتاو بپووچێتەوە کە لە واقیعدا نەک ناپووچێتەوە بەڵکوو پتریش تاو وەردەگرێ.

دەبینی من لەم قسانەمدا ناڵێم ئەو باوەڕەی یەکێکی پاکستانی بۆ سەر مەرقەدی گەیلانی ڕادەکێشێت ئاخۆ ڕاستە یا چەوتە، من تەنها دیاردەکە بە ڕووی خوێنەردا دەدەمەوە لەگەڵ هەندێک

پرسیاری دوودڵانە و گومانکارانە بۆ ئەوەی پەلە نەکات لە بڕیارەکانی و خێراخێرا ڕیشی خۆی تەسلیم بە باوەڕێک نەکات کەوا، کوردیی گوتەنی، بە بەڵگە و بێ بەڵگە هەموو شتێک بەدرۆ دەخاتەوە کە لەگەڵ نیازەکانی خۆیدا ناگونجێت.

لێرەدا نموونەیێکی شەڕەگەڕەکێی نێوان بیری ماددی و ئایینیت نیشان دەدەم تاکوو تۆش وەک من سەرنجت بۆ لایەنی خێرا کردنی فەلسەفەی ماددی لە سەپاندنی باوەڕ و بەرژەوەندی خۆی بکشێت هەرچەند لە ڕاستیشدا ئەو بەڵگانەی بەسەریانەوە هەڵدەوەستێت دژی ئەو بنەما و ماکە فکرییانە بن کە فەلسەفەکە خۆی لە بنەڕەتدا لەوانەوە ڕسکاوە:

لە ژمارە ۲۵۱۲ی گۆڤاری «روزالیوسف» ی ڕۆژی ۲-۸-۱۹۷٦، گوتارێکی د. فوئاد زەکەریا لە ژێر ناونیشانی «مارکس وافیون الشعوب» دا بڵاو کرایەوە. گوتارەکە و بڵاوکردنەوەی، ڕووپەڕەیێکی هەرای نێوان فکری چەپ و فکری ڕاستی ئەوسا و ئێستاکەی میسرمان بە ڕوودا دەکاتەوە لە هەمان کاتیشدا نیشانمان دەدا چۆن لە پێناو بەرپەرچ دانەوەی هێرش و خۆ لە ڕەخنە پەڕاندنەوەدا ڕاستی یەکجار زل، بە نوێژی نێوەڕۆ، سەرپۆش دەکرێت، سەیریش لەوەدایە لە هیچ لایێکەوە نیشانەیێک دەرنەکەوت کەوا کەس فەرقی بەو سەرپۆش کردنە کردبێت.

وەک دیارە گوتارەکە بە گژ هێرش بەرانی سەر ئەو گوتە زۆر مەشوورەی مارکس دێتەوە کە دەڵێ ئایین ئەفیوونی گەلانە، لە زۆر شوێنی ئایینپەرستی ئەم جیهانەشدا گوتەکە بە گەورەترین گوناهی «مارکسایەتی Marxism» دانراوە. د.زەکەریا لە دوا پێشەکیەکی دۆستانە لەگەڵ بیری مارکسدا بە پێی بەرژەوەندێک کە خۆی بۆ بەرەی مارکسیستی ڕەچاو کردوە بە تایبەتی لە نێوان مسڵمانانددا، ئەمە دەنووسێت:

«ولأبدأ اولا بالسياق الذي وردت فيه هذه العبارة: ففي كتاب «مقدمة لنقد فلسفة الحق او القانون عند هيجل»، و هي من كتابات ماركس المبكرة يقول: «ان العذاب الديني تعبير عن العذاب الفعلي و هو في الوقت ذاته احتجاج على هذا العذاب الفعلي. فالدين هو زفرة المخلوق المضطهد، وهو بمثابة القلب في عالم بلا قلب، والروح في اوضاع خلت من الروح. انه افيون الشعب. [لاحظ انه استعمل كلمة «الشعب» بصيغة المفرد، لا الجمع كما هو شائع]»...

بە دوا ئەمەدا د. زەکەریا لەسەر نیازی مارکس لەو گوتەیەدا دەکاتەوە و زۆریش ژیرانە و زانایانە بەرەو وەدەست هێنانی قەناعەتی خوێنەر دەڕوات، هەروەها لە نێوان قساندا دەڵێ مرۆڤی ستەم لێ کراو هەقیەتی بەتەمای ژیانەوەیێکی دنیای دوەم بێت کە تێیدا بحەسێتەوە و دڵی خۆشی دابین بکات بەوەی کە ئەم جیهانە دەبێ دادێکی تێدا هەبێت هەرچەند هاتنەدیشی بوەخرێت و بکەوێتە دوای مردن. بەڵام د. زەکەریا لەگەڵ هەموو زیرەکی و هۆشیارییێکی کە هەیەتی [ڕەنگە هەر لەبەر ئەو زیرەکی و هوشیارییەش بێت] خۆی لەوە بەدەنگ ناهێنێت کەوا دین هەر جێگەی ئۆمێد و ڕێز لێ گرتنی هەژار و ستەم لێ کراو نییە چونکە دەوڵەمەند و دەسەڵاتداریش زوربەیان بروایان بە دین هەیە و گەلێکیشیان بە ڕاستی دیندارن و زۆر جارانیش خۆیان لە ستەم دەگێڕنەوە لەبەر تاکە هۆی ڕاگەیاندنی دین و ترسی ئازاری ڕۆژی قیامەت.

د. زەکەریا خۆی لە شتێکی یەکجار یەکجار گرنگتریش دەدزێتەوە کەوا کەم و زۆر لەگەڵ گوتەی مارکسدا ڕێک ناکەوێت: بەشێکی زۆری گەلان لە کۆن و نوێدا دینپەرست بوون و چ باوەڕیشیان بە زیندووبوونەوە و قیامەت و بەهەشت و جەهەننەم نەبوە، تەنانەت دینی جوولەکە لە سەرەتای پەیدابوونی لەکاتی پێغەمبەر مووسادا باسی دوارۆژی تێدا نەبوە پاشتر لە زەمانی دانیال ئیشارەت پەیدا بوە بۆ ژیانەوەی مردوان [بە نموونە بڕوانە گوتاری – أنبياء العهدالقديم، لە نووسینی د. كامل سعفان – ژمارە ١٠٣ – ساڵی دەیەم، گۆڤاری الرسالة الاسلامية، کە لەلایەن وەزارەتی ئەوقافەوە دەردەچێت]. عەرەبەکانی پێش پێغەمبەر «د. خ» و زەمانی ئەویش خواپەرست و حەج کردووش بوون بەڵام باوەڕیان بە زیندووبوونەوە نەبوە تاکوو بە هۆی ئیسلام بوونیانەوە کەوتنە سەر دان هێنان بە قیامەت و بەهەشت و جەهەننەم.

خولاسە تەمای بەهەشت و ترسی جەهەننەم نە بە تەنها خوتخوتەی دڵی هەژاران بوە نە جێگای باوەڕی هەموو دینێک بوە. ئەگەر بگەڕێیتەوە بۆ سەردەمی کۆنی میسر دەبینی فیرعەونەکان پتر لە هەژاران و هەموو خەڵقی تر بە فکرەی ژیانەوەوە خەریک بوون و هەرەمی سەیر و سەمەرەیان بۆ ئەو مەبەستە دروست کردوە... هەرچۆنێک بێ ئەم قسانەی لێرەدا کردمن هەرچەند بە نیسبەت بۆچوونەکەی مارکس زۆریش گرنگ بن، مەبەستی یەکەمی وتووێژەکەم نین. لە گوتارەکەدا لایەنێکی تری گوتار دوای ئەم پێشەکیانە دێتە سەر دەرخستنی ئەو هۆیانەی کە مارکسیان بەرەو دژایەتی دین بردوە. لەوەدا هەوەڵ جار باسی مارکس و جوولەکایەتی دەکات کە چۆن لێی ناڕازی بوە و لە ئەنجامدا ئەویش وەک سپینۆزا لە جوولەکایەتی دەرچوە. لەم جێگایەدا بەدوا قسەکانی خۆیدا ئەمانە لە مارکسەوە بۆ ناو نووسینەکەی خۆی ڕادەگوێزێت کە لە زوێکەوە مارکس بەناوی «المسألة اليهودية» وە نووسیبوونی:

«لو وجد تنظيم للمجتمع يلغي الشروط الضرورية للامساواة، و بالتالي يقضي على امكانها لأصبحت اليهودية مستحيلة. و عندئذ ينقشع الوعي الديني اليهودي كما لو كان ضبابا كئيبا بدده هواء المجتمع المنعش». سەرلەنوێ ئەمەی خوارەوەش لە «المسألة اليهودية» وە وەردەگرێت «ان المال هو الاله الغيور لاسرائيل، الذى لايمكن ان يوجد اله قبله. و الحق ان المال ليحط من قدر كل الهه البشر...».

دوای ئەمە د. زەکەریا باسی تەجرەبەی مارکس لەگەڵ مەسیحییەتدا دەکات و چۆن کەنیشتە ببوە ناوچەی دەسەڵاتی ناڕەوا وماڵپەرستی و ستەم، خاوەن بیری ڕۆشنیش بەناچاری دوشمنایەتی دەکرد هەروەک کەنیشتەش دوشمنی هەموو زانین و بیرێکی ڕووناک بوە تاکوو دەڵێ:

«وعلى ذلك فان ماركس لم يكن الا واحداً في سلسلة طويلة من المفكرين الذين افرزتهم الحضارة الغربية، والذين وجدوا الزاما عليهم ان يهاجموا الدين دفاعاً عن حقوق الانسان».

لەم قسانەدا و پێش ئەوانیش خاوەن گوتار پێمان دەڵێت دژایەتی ئەو ڕۆشنبیرانە لەگەڵ دین لەوەوە هاتوە کە تەجرەبەیان تەنها ڕووبەڕووی دینی ستەمکار و تەماعکار و جەهالەتدۆستی کردوون [دەبێ گوتارەکە بخوێنیتەوە] تاکوو دواتر دێتە سەر باسی دینی ئیسلام و پێیدا هەڵدەڵێ و بەمە دەست بە قسەکانی لەبارەی ئیسلامەوە دەکات «يمكننا اذن ان نقول ان تجربة ماركس مع الدين كانت تجربة مع تراث ديني رجعي في صميمه...» تاکوو دەگاتە ئەمە:

«على ان هناك تجربة اخرى لم يكن من الممكن ان يعرفها ماركس لانها تنتمي الى تراث حضاري لم يعرفه معرفة كافية فضلا عن ان معالمها لم تتحدد الا في عصر لاحق لذلك الذي عاش فيه ماركس. تلك هي تجربة الدين كقوة تحررية يستمد منها المجتمع طاقة روحية تعينه على التصدي لطغيان الاستعمار الاجنبي. وهذه التجربة لم تظهر ملامحها الا في بلاد العالم الثالث وفي النصف الثاني من القرن التاسع عشر وان كان تاثيرها لم يتضح بجلاء الا في القرن العشرين».

دوای گەلێک لێکۆڵینەوەی دیکە و لە کۆتایی گوتارەکەدا دەڵێ:

«... وان موقف ماركس من الدين كان مرتبطا بعصر معين و ثقافة معينة، وان ماركس لوكان عايش تلك التجربة الشديدة التعقيد التي عاشتها مجتمعات العالم الثالث في عصرنا الحاضر لكان من الجائز ان يعدل احكامه البسيطة المباشرة بحيث يعمل حسابا للدور التحرري الذي قام به الدين في بعض هذه المجتمعات.».

ئەم گوتارە لەلایەن بەرەی چەپی میسرەوە کرا بە قەڵخانێک بۆ بەرپەرچ دانەوەی بەشێکی زۆری ئەو هێرشانەی بە ناوی ئایین دەبرێنە سەر مارکسایەتی Marxism، سەیریش لەوەدا بوو کەس نەهات ڕاگەیاندنە ڕاستەقینەکانی ئەم گوتارە لەبەر تیشکی مێژوو و زانست و مارکسایەتی خۆشیدا لێک بداتەوە بۆ ئەوەی بە چاکی بزاندرێ ئایا چەندی ڕاستی پێکاوە و چەندیش لە ڕاستی دوور کەوتۆتەوە. جگە لەمەش ئایا گوتەکان، بەتایبەتی ئەو چەند دێڕەی هەرە دوایی، لە واقیعدا لەسەر مارکسایەتی دەکەنەوە یاخود لەبەریەکی هەڵدەوەشێنن!

لە پێشەوە زۆر بە خێرایی ئەوەندە دەڵێم مەسیحیەتی لەسەرەتای پەیدا بوونیەوە تاکوو ماوەی چەرخێکیش بریتی بوو لە خۆ بەخت کردن و کوژران و خنکان و خورانی پێڕەوەکان و پاوەندەکانی چ جایی ئەوەی خۆی ستەمکار بوویێت وەیا خزمەتی ستەمکاری کردبێت. مارکسیش ئەم ڕاستییەی زۆر چاک دەزانی. باشتر لە من و لە د. زەکەریاش، ئاگاداری مێژووی هەرە کۆنی جوولەکایەتیش بوو، هی سەردەمی مووسا، کە چ خزمایەتی لەگەڵ مێژووی دواتری ئەم ئایین و ڕەگەزە نییە. هەروەها قەناعەتم هەیە مارکس بێ ئاگا نەبوو لە ئیسلامەتی بە کۆن و نوێیەوە، تەنانەت زۆر نووسینی سەر بە مارکسایەتی ئایینی ئیسلام و پێغەمبەری بە ئازادیخواز لە قەڵەم داوە، ئیتر نە مارکس و نە من و تۆش ئەوە ناسەلمێنین کە ئیسلامەتی هەر لەو کاتەوە کە «استعمار» بەرەنگاری عالەمی سێیەم بوە بۆتە ئازادیخواز، خۆ ئەوەی ڕاستی بێ لە هەموو مێژووی نوێی ئیسلامەتیدا پیاوی وەک «علی کوڕی ئەبوطالب» و «عومەری کوڕی عەبدولعەزیز» مرۆڤدۆست و دژە ستەم و دێموکرات و دادپەروەر نە پەیدا بوە نە ڕێی پەیدابوونیشی هەبوە. مارکس ئەم ڕاستییە ڕووتەی دەزانی، لەوەش بەولاوە لەلایەن بەگژدا چوونەوەی داگیرکەرەوە، تۆ بڵێی باس و خواستێکی شەڕی خاچپەرستەکان و سەلاحوددینی ئەییووبی نەبیستبێ؟ چەندین قارەمانی دیکەی وەک سەلاحوددینیش؟ من ئەمانە هەموو بەلاوە دەنێم و ئەو چەند دێڕەی هەرە دوایی گوتارەکە لە نوختەی پشتگریی کردن لە مارکسایەتییەوە هەڵدەسەنگێنم:

وا دەزانم مارکس خەیاڵی بۆ ئەوە نەچوە کەوا ڕۆژێک دێت دۆستەکانی هەر ئەوەندەیان پێ دەکرێ بۆ لەسەر کردنەوەی کە بڵێن ئەی مەردم لە مارکس مەگرن وەها بێباکانە لە ئایین دواوە چونکە کابرایێکی کەمزان بوو، ئاگاداری مێژووی کۆن و نوێ نەبوو، هەر هێندەی لە باری ئایینەوە دەزانی کە بەچاو

دەیدیت... باوەڕ ناکەم هیچ ناحەزێکی مارکس بەچاوی کراوەوە تا ئەم ڕادەیە پایەی مارکس لە پلیکانەی زانایی و فەیلەسووفایەتی بهێنێتە خوارەوە، هەر نەبێ لەبەر حورمەتی خۆی نەکا لە نەزەر خەڵق بە مرۆڤێکی نیوە خوێندوو دەرچێت چونکە کەسی خوێندەوار نییە نەزانێ مارکس چەند شارەزای مێژووی بەرفرەوانی گەلان بوو بە هەموو لایەنەکانی ئابووری و کۆمەڵایەتی و ئایینی و زانستی و نازانم چییەوە.

ئەوەی من بۆی دەچم لە تەعلیلی هێندێک لەو گوتە و بیروباوەڕانەی مارکس کەوا لەگەڵ ڕاستە حیسابی زانیاری بێگوماندا ناڕوات شتێکە هیچ پێوەندی و خزمایەتی و نێزیکایەتی بە نەزانین و نەشارەزاییەوە نییە، باشتریش ئەوەیە بڵێم «دوو شتە» نەک شتێک، نەشم دیتوە تا ئێستا هیچ نووسەرێک و قسەکەرێک باسیان بکات وەیا لە دیراسەی مارکس و مارکسایەتیدا حیسابێکیان بۆ بکات: من وا دەزانم مارکس لەبەر تیشکی دوو چرای زۆر گەش و بەتیندا نووسیوەتی. یەکەمیان ئەو ئامانجە سیاسییەی کە دەیەویست پرۆلیتاریای جیهانی لەسەر کۆ بکاتەوە، دوەمیان دانانی شوێن پەنجەی بیروباوەڕی خۆی لە هەموو ئەو باسە گرینگانەی کە شوێن پەنجەیێکی ئاشکرای لەمەوپێشی بەسەرەوە بوە، ڕێگەشم نییە لێرەدا، بە پێی پێویستی خۆ ڕوون کردنەوە، بەدوا قسەکانی خۆم بکەوم، ئەوەندەی کە وەها یەکجار بە کورتی و خیرایی گوتیشم هەر بۆ ئەوە بوو لەلای خۆمەوە گومانی بێئاگایی و نەشارەزایی و نەزانیی لەو بڵیمەتە بێڕەزایە بتەکێنمەوە.

ئەگەر مارکس ئەو بێخەبەرە بووبایە کە لەسەر کردنەوەکەی د. زەکەریا بۆمانی باس دەکات چۆن دەیتوانی لەسەر زەقایی ماددەی پشت لە غەیب و ئایین و ڕووبەڕووی جیهانێکی زانست تێگەڕاو نوێڵێکی وەها گەورە لە بیروڕاکانی خۆی ساز بکات کە چینی هەژارانی پێ ڕاست بکاتەوە تا ئەو ڕادەیەی بەسەر دەوڵەمەند و دەسەڵاتدارانیاندا ڕاشکێنێت، بەر لە هەژارانیش هەموو ڕۆشنبیرانی جیهان بە خۆیەوە خەریک بکات ئیتر بە دۆستایەتی و شاگردایەتی بێت یا بە دوشمنایەتی. بەڕاستی لێرەدا مەودای قسە یەکجار بەرفرەوانە، هەمووشی بەگژ ڕایەکانی د. زەکەریادا دێنەوە، من هەر ئەوەندە دەخەمە سەر ئەوانەی تازە گوتمن کە بڵێم ئەگەر مارکس تا ئەو ڕادەیەی د. زەکەریا دەڵێ پابەندی تەجرەبەی بەرتەسکی شەخسی خۆ بێت و چەشمەندازی بینین و فەلسەفەی هەر بایی دیمەنی بەرچاو پان و بەرین بێت، ئەوسا نەک هەر لە مەیدانی ئاییندا دووچاری چاوبەستەکێی بینینی شەخسی دەبوو بەڵکوو لە مەیدانە گرینگترەکانی ئابووری و ڕامیاریشدا هەمان چاوبەستەکێی لە خۆی دەکرد ئیتر دەبوو بڵێین ئەگەر مارکس پەنجا ساڵێک درەنگتر هاتبایە دنیا وازی لە بەشی هەرە زۆری شۆڕشگێڕایەتی خۆی دەهێنا چونکە ئەوسا تەجرەبەی لەگەڵ پرۆلیتاریایەکی زۆر جودا دەبوو لەوەی لە سەدەی نۆزدەمدا دیتی کە دەزانین لە پەنجا ساڵێکدا هەم چینی کرێکار ماوەیەکی درێژی لە وەدەست هێنانی مافە خوراوەکانی خۆی بڕی هەم باوەڕی گشتی تێکڕای کۆمەڵایەتی بەرانبەر مەفهوومی داد و ستەم و چاکە و خراپە لە هەموو مەیدانێکدا بەرەو پێشەوە گۆڕا. بەو پێیە دەبوو مارکس تیۆریی خەباتی چینایەتی وەها دەست لێ بدات و تەعدیلی تێدا بکات کە ببێتەوە بەرنامەیێکی «اصلاحی» و ئەو ئەزەلیەت و ئەبەدیەتی کە بۆ فەلسەفەکەی دیاری کراوە و پێڕەوەکانی ئێستا بۆی گەرمتر و بە هەڵپەترن لە سەد ساڵ پێش ئیمڕۆ، هەمووی بسڕابایەوە شتێکی تری لە جێگەدا پەیدا بووبایە زۆر جودا بێ لەوەی هەیە. هەرچەند من تا

ڕادەیێک بڕوا دەکەم کە تەجرەبەی شەخسی بە تێکڕایی لە پێک هێنانی باوەڕی بنجی و گشتی تەئسیری خۆی دەکات. بەڵام دوو تێبینیم لەوەدا هەیە بە نیسبەت مارکسەوە:

١- نەفسی مارکس لەوانەیە کە تەجرەبەی شەخسی سەر نەرم دەکەن بۆ پرۆگرامێک کە خۆیان حەزی لێ دەکەن [ڕێم نییە بەدوا ئیسپاتی قسەکەم بکەوم].

٢- ئەگەر دەقی قسەکانی د. زەکەریا بسەلمێنین لەوەی تەعلیلی هەڵوەستی مارکسی لە ئاست ئاییندا پێ کرد، هەر ئەو ڕێگەیەمان لە پێشدا دەبێت کە هەمان پێوانە و کێشانە بۆ سەرلەبەری مارکسایەتی بەکار بهێنین و سیفەتی «علمانیة» لە فەلسەفەکە دارنین و پێی بڵێین ئەمە گڕوگاڵی بابایێکی ڕق هەڵستاوی کەمزانە.

لەگەڵ ئەمانەشدا دەبێ هەر دان بەوەدا بهێندرێ کە گوتارەکەی د. زەکەریا لە کات و جێگە و هەڵکەوتی خۆیدا زۆر بە تەئسیر بوو چونکە بەرەی چەپ و بەرەی ڕاست بە ڕواڵەتی دۆستانەی گوتارەکە بۆ مارکسایەتی تێ خیچان و هەر ئەوەندەیان لێ خوێندەوە کە بە پێی بۆچوون و شی کردنەوەی خاوەنەکەی توهمەی نارەوای لە مارکس و مارکسایەتی تەکاندوە و پاکانەیێکی دڵ دەرەوەی لای مسڵمانەکان بۆ کردوە.

هەڵبەت ئەم تەرزە پەڕاندنەوە و پاکانەیە بە مەفهوومی «تاکتیک» تا بڵێی کارێکی سەرکەوتوە چونکە ئەوانەی لە کێشەی سیاسەتدا خەریکی زۆرانبازین پتر پەککەوتەی تاکتیکن، بیروباوەڕە فەلسەفیەکان نە هەموو ڕۆژێک لە شەڕەکەدا بە بیروباوەڕی دیکە دەگیرێت نە کەسیش ئامادەیە بیروباوەڕی خۆی بخاتە تاقی کردنەوە و ئەزموونەوە، خۆ ئەگەر هەموو ڕۆژێ دە عەیبیشی لێ بەدیار کەوێت بایی تۆسقاڵێک کار ناکاتە سەر پایە و حورمەت و پیرۆزی باوەڕەکە لای پێڕەوەکانی، بەپێچەوانە ئەوەی من بیزانم پێڕەوە دڵ گەرمەکانی باوەڕی سیاسی، بە تایبەتی مارکسایەتی، پتر پشتگیری لەلایەنە بێهێزەکان و مەیلەو سواوەکانی نەزەریەکە دەکەن پتریش هەڵمەت دەبەنە سەر لایەنە بەهێزەکان و ڕاست و دروستەکانی ئەو شتەی لەگەڵی بەشەڕ دێن. هەر لەم کولانەوە، بە چاوی خۆمان دیتمان لەو کاتانەی پێڕەوەکانی مارکس لە کوردستان دەسەڵاتێکیان گرتە دەست خەریکی ئابڕوو بردن و ڕیسوا کردنی ئەو کەسانە بوون کە لە مەیدانی نیشتمانپەروەریدا ناو و ناوبانگێکیان هەبوو بە سەراحەتیش دەیانگوت ئێمە بۆیە وا دەکەین چونکە ئەمانە جێی باوەڕی خەڵقن و عەیبی بەرچاویان تێدا نییە، خەتەری ئەوان لە دوشمنەکانی دیکە پترە کە هیچ هێزێکی کۆمەڵایەتی و سیاسییان بەدواوە نییە و عەیب و عاریشیان دیارە.

بەڵێ دەزانم سیاسەت مامڵەت لەگەڵ ئاپۆرەی خەڵقدا دەکات و زوربەی گەلیش بە نەخوێندوو و ڕۆشنبیریەوە ڕواڵەتپەرستە، بەڵام من کە هیچ جووتم لە زەویی سیاسەتدا نەگەڕێ بۆچی جڵەوی هۆشی خۆم بدەمە دەست مرۆڤی ڕواڵەتپەرستی نیاز لەخۆ گرتوو و لە پشت چاویلکەی ئەوەوە سەیری جیهان بکەم؟ بۆچی فێڵ لە خوێنەری کوردی لێ قەوماو بکەم بەوەدا کە پەردە درۆزنەکەی سەر ڕووی قسان و بیروڕایانی لێ بکەم بە حەقیقەتی ئەو شتەی لەژێریدا شاردراوەتەوە؟ چاوبەستەکێی فێڵبازان، بگرە هەر لە شەعبەدەباز و جادوو تا دەگاتە شێخی درۆزن... تا دەگاتە پیاوی قسەلووس و خەڵق خەڵەتێن... تا دەگاتە مرۆڤی سیاسیی جەربەزە... تا دەگاتە خاوەن بیروباوەڕی فەلسەفی خلیسکێنەر هەمووی لەبەر

ڕواڵەتپەرستی و سەراوبینی خەڵقەکە بە ئامانج دەگات. فێڵبازیش لە نێواندا نەبێ هەر دەبێ ئەوەندە ڕێزە لە هۆش و گۆش و مرۆڤایەتیمان بنێین، هەڵەی هەڵوەست و گوتە و بیروباوەڕ و فەلسەفان باس لێ بکەین و پێی ڕازی نەبین.

زانست هات و ڕازی نەبوو بە ڕواڵەتە شین و بەرین و بەرزەکەی «ئاسمان» و ئەنگوستی لە چاوی هەموو ڕواڵەتپەرستان نا بەوەدا کە بۆشایەتی و هیچایەتی و نەبوونایەتی ئاسمانی بەرچاوانی بە ئیسپات گەیاند و بەناو ئەو هیچەشدا ڕۆیی بۆ ئەو ئەستێرانەی کە لە ڕواڵەتدا کەسیان پێ ناگات. جا من و تۆش بۆ دەبێ کۆمە بکەین لە دەرخستنی ناڕاستی ئەو ڕایەی کە دەڵێ دین هەر دڵخۆش کەرەوەی هەژار بوە وەیا هەر بە ئومێدی بەهەشتێکی مەوهووم خوا پەرستراوە؟ ئەو کەسانەی کە ڕێزیشیان لەو ڕایە نادروستە ناوە بۆ دەبێ زەندەقیان بچێ لە باس کردنی نادروستییەکە؟ بۆ چی خۆیان پێش من و تۆ ڕاستی مەسەلەکە نەخەنە ڕوو؟ د. زەکەریایێک ژیرانە و هۆشیارانە چاوبەستەکێیەکی فکریمان لێ دەکات و ئێمەش بە چاوی کراوەوە و بێ خواستنەوەی چاویلکەی ئەم و ئەو فەندەکە دەدۆزینەوە: بۆ دەبێ زراوڕژاو بین لە دەستنیشان کردنی ڕاستیی کێشەکە؟ ئەوانەی کە سوودی بیروباوەڕیشیان لە بەسەرداتێپەڕینی چاوبەستەکێیەکەدا دەبینن بۆ نایەنە سەر باوەڕێک پەکی لەسەر چاوبەستەکێ و زیندەبەگۆڕ کردنی ڕاستی نەکەوتبێ؟ چەند سەیرە لە چارێکی دوایی سەدەی بیستەمدا مرۆڤی خۆ بە عالم زانیو و داواکاری داد و ڕاستی بە گوتنەوەی ڕاستییێکی بچووک قەڵس بێت و پارێزگاری ڕووپۆشی درۆزنی سەر ڕووی ڕاستی بکات! بەداخەوە ژیانی جیل لە دوا جیلی میللەتەکەمان بەسەر دەچێت و بەرەیێکی گەورە لە ڕۆشنبیرەکانمان هەر سوورن لەسەر ئەو باوەڕانەی بۆفیان بۆ هەموو چاوێکی مەیلەو کزیش دەرکەوتوە، ئەوەی لە دڵدا ڕەخنە و توانجێکیشی لەو باوەڕە نادروستانە هەیە ناوێرێ ورتەی لەبەرەوە بێت، ورتەش بکات جورئەتی ئەوەی نییە بە نووسین دوو دێڕان لە بارەی هەڵەبوونی ئەو باوەڕە نادروستانەوە بهاوێتە بەر ڕووناکایی.

صەد جاری دیکەش بەداخەوە دەڵێم ڕۆشنبیری سەر بەلایەنی چەپی کورد پتر لە هی هەموو جیهان قولابی پەنجەکانی خۆی لە دروشم و دەقە نەزەریەکانی بەر لە صەد ساڵ گیر کردوە و چەمبۆڵەی لێ شل ناکاتەوە وەک بڵێی بەسەر سووری ماهی هەزاری بەهەزارەوە دەستی لە پنچکێک قەیم کردوە هەر لێی بترازێ هەپروون بە هەپروون دەبێ. ملکەچی و فەرمانبەرداریی ڕۆشنبیری چەپی کورد بۆ دەقە بەرەو پاش بوەکانی کۆنینەی چەپ هەموو ئەو شەقڵە دەروێشانە و ترسنۆکانەی پێوەیە کە بەناچاری و بە پێی بڕیاری سروشت لە سەرلەبەری ڕووپەڕەکانی ژیان و بوونی میللەتی بێدەسەڵاتی دواکەوتووی لاسایی کەرەوەی هیچ نەداری بێپشتیوانی پارچەکراوی وەک میللەتی کورد زەق زەق لە چاوان دەچەقێت.

کۆمیونیستی کورد شەرعیەتی بزووتنەوەی خۆی لەو دەقە کۆنانە وەردەگرێت کە ژمارەیێکی زۆر لە پارتییە کۆمیونیستەکانی جیهان ئەوەندەیان لێ تێپەڕیون ڕیسوا نەکردن و نەپووچاندنەوەی ئەو دەقانە بە بەڵگەی دواکەوتن و کۆنەپەرستی دادەنێن. گومانت نەبێ لەوەدا کە کۆمیۆنیستی کورد کاتێک دەبیەت پارتی کۆمیۆنیستی فرەنسە وەیا ئیسپانیا بەگژ یەکێک لە بڕیارەکانی پارتی بۆلشەفیکی ڕووسیادا دێنەوە هەموو دەماری لەشی کشت دەبێت و مووی سەری ڕاست ڕادەوەستێ و دنیای لێ وەتەنگ دێت

هەر دەڵێی کون تێبوونی ئەو زیندانە فکرییەی خۆی تێدا مەڵاس داوە ڕیسی مرۆڤایەتی و پرۆلیتاریا و پێشکەوتن و ئازادی دەکاتەوە خوری.

بێگومان تێکڕای کورد لە میللەتێکی تری دراوسێی خۆی پاشکەوتووترە، بەڵام دیسانەوە بێگومان کۆمیونیستێکی کورد لە چاو یەکێکی میللەتێکی تر یەکجار پاشکەوتووترە لە پاشکەوتوویی تاکێکی تری کورد، نەک هەر ئەوەندە بەڵکوو هەتا کۆمیونیستە کوردەکە پتر لە کۆمیونیستایەتی تێ هەڵدەکشێت و پایەی لە نێوان بزووتنەوەی کۆمیونیستی جیهاندا بەرزتر دەبێت کەمتر دەوێرێ ناوی کورد بهێنێت و باشتر لەسەر میللەتێکی تر دەکاتەوە: بێ ئەوەی ناو بهێنم دەڵێم بەرپرسێکی زێدە گەورەی بزووتنەوەی کۆمیونیست لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا کوردە و بارەها لێی بیستراوە کە کوردایەتیەکەی لێ بۆتە بار، خۆ ئەگەر واش نەڵێت و هیچ دەنگی لەبەرەوە دەر نەیەت ئەم ڕاستییەی هەر لێ بەدیار دەدات چونکە ڕۆژەک لە ڕۆژان لێی نەبیسترا لەسەر کورد بکاتەوە بەڵام میللەتی ڕەش و سپی و سوور و زەردی ڕووی زەمین نەماوە ئەم کۆمیونیستە کوردە شیوەنی بۆ نەکات و داوای مافەکانیان نەکات. ئەم خۆ بە موتەهەم زانینەی کۆمیونیستێکی کورد لە داواکردنی مافی نەتەوایەتیی کورد بە جۆرێکی سەربەخۆ، بەتەواوی لە کوردە قەومیەکەش دەردەکەوێتەوە بەوەدا کە ئەو پتر لە قەومییێکی عەرەب وەیا فارس وەیا تورک خۆی لە تۆهمەی شۆڤێنیەتی دەپارێزێ لە حاڵێکدا کوردی بێدەسەڵات ئەوەندە نەدار و کەم هێزە ناتوانێ بە درۆش شۆڤێنی بێت وەک کە بەرخ و کار هەرگیز ناتوانن هەرەشەی گۆشت خۆری و دڕندەیی بکەن.

سەیری پەژارەیی کورد لە چ پلەیێکی مرۆڤ تۆقێندایە، کە هەستی خۆ بەکەم گرتنی هەزاران ساڵەی ژێردەستی و نۆکەرایەتی وا لە «شۆڕشگێڕ!»ەکەی دەکات کە ترسی گلەمەندیی ئاغا کۆنەکانی و «هاوڕێ» تازەکانی سواری وەهم و خەیاڵی ببێت و بە تف لەخۆکردن و جنێو بە کورد و کوردستان دان توهمەی ڕەگەزپەرستی لە خۆی بتەکێنێت لە حاڵێکدا دەبوو، بەپێچەوانە، ئەو ئاغا کۆنانە عوزر بۆ کوردەکە بهێننەوە و حورمەتی «ڕەگەز» ی کورد بگرن، «هاوڕێ» تازەکانیش بەو لاواندنەوە و دڵ ڕاگرتنەی میللەتی ئیمرۆکەی کورد نەختێک لە ڕەشایی مەغدووریەتی کورد بە درێژایی ئەزەل بسڕنەوە.

هەموو ئەو خۆشکاندنەوانەی لە ڕاپەڕینەکەی ١٩٤٨- ەوە تاکوو دوای شۆڕشی ١٩٥٨ و ساڵانی دوای ١١ی ئەیلوولی ١٩٦١ و هەتا ئێستاکەش کە بەرەی چەپی کورد لەسەر حیسابی ئابڕووی قەومایەتیی میللەتی کورد کردوەتی و دەیکات ڕاستەوخۆ لە هەستە پەستەکەی ژێردەستی و نۆکەری و بێمافی و بێگیانی و بێسامانی و دەربەدەری و پارچەکراوی و دەردە کوشندەکانی تری کوردەوە دەپەڕنەوە بۆ سەر زار و قەڵەمی بەشی زۆری «ڕۆشنبیر!» ی چەپ بەو جۆرە کە لە بەرەی چەپی هیچ میللەتێکی تردا شەبەنگیشی نییە. ڕۆشنبیری بەرەی چەپی ئەو میللەتانەی کە مەسەلەی «کوردایەتی» تێیاندا بوە بە کێشە بە دەگمەنێکی یەکجار کەم نەبێ هەر دانیش بە مافی نەتەوایەتیی کورددا ناهێنن چ جایی ئەوەی عوزری ستەمی لێرە پێشەوەی کە لە کوردیان کردوە بکەن بە دڵخۆشکەرەوەی کورد با بە درۆش بێ!! ئێمە دەبێ دەمەبەشکە بمانگرێ کە ببینین «تودە» ی ئێران دان بە بوونی کورددا دەهێنێت، دان پێدا هێنانێک کە ڕەنگە داگیرکەری ئیستعمار لە کوردی چاو نەبووبێ چونکە هیچی تێ نەچوە و پێوەی ماندوو نەبوە و چ فەرقی نەبوە لەگەڵ دان پێداهێنان بە مافی تورک و فارس و نازانم کێ.